ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IX. Dizi — Sa. 11[b]

XI. TÜRK TARİH KONGRESİ

Ankara: 5-9 Eylül 1990

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER
III. Cilt

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1994

BEYHAN SULTAN VAKFİYELERİ, TEZYİNATLARI VE TÜRK TEZHİB SAN'ATINDAKİ YERİ

SADİ BAYRAM

Levha 301-336

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 30 Ekim 1757 ile 21 Ocak 1774 tarihleri arasında 16 yıl üç ay padişahlık yapan Sultan III. Mustafa'nın Adilşah Kadın'dan 15 Aralık 1765'de doğan kızı da Beyhan Sultan'dır.

Beyhan Sultan, evlilik yaşının gecikmesi üzerine annesi Adilşah kadının Sultan I. Abdülhamid Han'a yaptığı çeşitli ricalar neticesinde, Halep Valisi, eski Silahdar Mustafa Paşa ile evlendirilmiştir.

Bu konuda, Sultan I. Abdülhamid Han, Sadrazam'a şu hattı göndermiştir ki ilgi çekicidir: "bu misillü mevadın lisanen müzakeresi ve kalemle tahriri bu vakitlere göre bi münasib, lâkin biraderim merhumun içeruda olan kerimeleri Beyhan Sultan ve Hatice Sultan tamam izdivaç vakitlerine reside olmakla valideleri kadın feryad-ı figan ederek iltica hemen Beyhan Sultan'ın izdivacını iltimas eder Sultan-ı mumaileyhâ bir illete girifdar olup rahm dedikleri illet saat besaat bir baygınlık gelüb çağırır imiş. Bu babda ben dahi muztarip ül-hal kaldım. Ahşam vardım validesi bunda olmakla hakipayime yüz sürerek bir rütbe iltica eyledi tahammül-ı ademi imkan ben dahi cevap eyledim..."[1].

Silahdar Mustafa Paşa ile 1784 tarihinde evlenen Beyhan Sultan'a Çiftehavuzlar'daki saray tahsis edilmiş ve rahat bir hayat sürmeleri için Sultan I. Abdülhamid ve üvey kardeşi Sultan III. Selim tarafından birçok mukaatalar verilmiştir[2].

[1] M. Çağatay Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s. 103.

[2] Sultan III. Selim, 1203/1789'da Amasya Sancağını Beyhan Sultan'ın mutfağı için has tayin etmiş ve buna dair bir fermanı Haziran ortası 1789'da Beyhan Sultan'a göndermiştir. Beyhan Sultan Kethüdası mürtekip Ahmed Efendi, ağır hediyeler karşılığında 1790 Eylül başlarında Köse Mehmed oğlu Hacı Ömer Ağa Amasya mütesellimi olmuştur. H. Hüsameddin, Amasya Tarihi, C.5, Ek., İstanbul, 1935, s. 154, 157.

Sultan III. Selim ile sık ve samimi görüşen Beyhan Sultan'ın, Sultan III. Selim'i sarayında iftar sofrasına davet ettiği ve bu davete Padişah'ın icabed ettiğini III. Selim Ruznamesi'nden anlıyoruz.[3]

Beyhan Sultan'a ait Beşiktaş Çırağan Sarayı yerinde bir yalı inşaatına, Yorgi Kalfa 1791 yılında başlamış, 1795 tarihinde tamamlamıştır. Bu yalı inşaatı için çeşitli malzeme bedeli olarak Beyhan Sultan'dan 410.050 kuruş ile enkaz ücreti olarak 77 kese aldığı bilinmektedir.[4] Beşiktaş Çırağan Sarayı yerinde yapılan bu saray, 29 sene sonra, 1824 yılında, sadece tamiratına 35.639 kuruş Beyhan Sultan tarafından ödenmiştir. 1757-1761 yılları arasında Beyhan Sultan'ın babası Sultan III. Mustafa'nın annesi Mihrişah Sultan ile kardeşi Sultan II. Süleyman için yaptırdığı Üsküdar, Ayazma külliyesine 506.096 kuruş sarfedildiği düşünülürse, yalı için harcanan paranın oldukca büyük olduğu görülür.[5]

Beyhan Sultan; Akıntıburnu veya Arnavutköy yalısını 1804 yılında tamamlatmış ve oldukça lüks döşenmiştir. Kasrın, avlunun ve havuzun içi mermerlerle kaplanmış, selsebil, çağlayan ve havuzlarla donatılmıştır. Bu yalı o tarihte 95.523 kuruşa mal olmuştur.

Beyhan Sultan; 1801 de Kuruçeşme Camii ve Hamamının arkasında Beyhan Sultan Çeşmesi'ni, 1804 de Akıntıburnu kıyısında bulunan Beyhan Sultan Çeşmesini, 1817'de Hırka-i Şerif'deki Mesih Paşa şadırvan ve Çeşmesi'ni onartmıştır.

15 Rebiulevvel 1240 H./ 6 Kasım 1825 M. tarihinde vefat eden Beyhan Sultan, İstanbul - Eyüp'te bulunan Mihrişah Sultan Türbesine gömülmüştür.

Beyhan Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde 21.5.1824; 15.4.1805; 15.10.1805; 29.6.1808; 2.8.1810; 3.7.1815; 19.8.1818; 9.6.1824 tarihli sekiz vakfiyesi bulunmaktadır[6].

[3] M. Çağatay Uluçay., a.g.e. s. 103.; III. Selim Ruznamesi, E. No. 10749.

[4] A.g.e., s. 103, 5 numaralı dipnot.

[5] Sadi Bayram - Adnan Tüzen, İstanbul-Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri (Ayazma Camii Tahrir Defteri), Vakıflar Dergisi, S. 22, Lâle Matbaası, Ankara 1991. s. 199-288.

[6] Sadi Bayram, Beyhan Sultan Vakfiyelerinin Tezyinatı, Kültür ve Sanat, T. İş Bankası Yayınları, S. 9, Ankara, 1991, s. 70-73.

1804, 1805 (2), 1810, 1815, 1818, 1824 tarihli 7 aded vakfiye 218 x 321 mm. ebadında kırmızı bir deri kutu (muhafaza) içindedir. Kutu üzerinde herhangi bir tezyinat bulunmamaktadır. Bu kutu içinde muhafaza edilen 7 vakfiye, Beyhan Sultan zamanında ciltlenerek tek eser haline getirilmiş olup, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde K. 57 numara ile muhafaza edilmektedir.

K. 57 numaralı eserin cildi de kırmızı deriden yapılmış olup, cilt Klâsik Türk tezhib sanatımızdan ayrılmakta ve şemsesi ile kartuşları kabartmasız, sürme yeşil altun yaldızla yapılmıştır. Sultan III. Selim'in K. 29 numaralı vakfiyesi cildi ile yakın benzerliktedir. Köşelerde kartuşlar yine yer almaktadır.[7]

Cilt yan kağıtları, diğer eserlerde olduğu gibi keçi derisindendir. Kırmızı renklidir. Sürme altun yaldızla bitki yaprakları ile baklava dilimlerine bölünmüştür.

İlk vakfiyenin 1 a varağında Haremeyn Vakıfları Müfettişi Sadreddinzade Mehmed Ataullah Efendi'nin, vakfiyenin doğruluğuna dair tasdik şerhi vardır ki, bugünkü noter ve hâkimlerin tasdik görevini üstlenmiştir. Yaldız ve siyah renkle sade bir şekilde tezyin edilmiştir.

1 b - 2 a varağı vakfiyenin zahriye sayfaları olup müştereken barok tarzda tezhiplenmiştir.

Klâsik dönemlerdeki taç kısım, kırmızı, pembe, onların tonu ve yaldız kullanılarak batı ile doğu kültürünün karışımından istifade edilerek homojen bir barok tezyinat kullanılmıştır ki buna Türk Baroğu diyebiliriz. Bunların etrafını üç sıra bir zincirek çevrelemektedir. Zincirekler kabalaşmıştır. Sağda ve solda 15 mm. ye varan zincirek içinde bir bordür bulunmaktadır ki, aynı bordürleri, İstanbul Nusretiye Camii, Dolmabahçe Camii duvar tezyinatlarında da görmek mümkündür. Bunlarla beraber, sayfanın üç kenarını tezyinatın taç kısmına bağlayan ve XVII. yüzyıldan itibaren belirgin biçimde ortaya çıkan tezyinat şeridi ile karşılaşıyoruz. Tığlar daha da kalınlaşmış ve büyümüş olup, sayfanın dört yanını çevrelemektedirler.

[7] Sadi Bayram, III. Selim Vakfiyelerindeki Tezyinat ve Türk Süsleme San'atına Batı San'atının Etkileri, Kültür ve Sanat, S. 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989. s. 71-76; Sadi Bayram, III. Selim Vakfiyelerindeki Tezyinat, X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1986.

Tezyinatlı sayfalarda 7 satır bulunmakta olup, satır araları varak altın yaldızla doldurulmuştur. Diğer sayfalarda 11 satır bulunmakta olup, yazı alanı cetvelle ayrılmış ve diğer kısımlar (boş alanlar), sadece sürme yaldızla, bitki motifleriyle doldurulmuştur.

Bu ilk vakfiye ana vakfiye olup, diğer altı vakfiye bunun ekleridir.

1. Gurre-i Rebiülevvel 1219 / 21.5.1804 tarihli bu ilk vakfiyede İstanbul Mahmud Paşa Camii yanında, Hace (Hoca) Kasım Mahallesinde annesi Adilşah adına yaptırdığı bir mektep ve müştemilatı, İstanbul-Edirnekapı'da Tekfur Sarayı civarındaki Cami ile aynı yerde Canbaz Çiftliği olarak bilinen iki menzil, Mihalıccık kazasında çiftlik, iki değirmen, su kuyusu ve içindeki büyük ve küçük baş hayvanları ile vakfedilmiştir.

Bu vakıfdan elde edilen gelirlerden, okuldaki görevliler olan bevvab, ferraş, muallim, halife, hace-i meşk'e ücretlerinin ödenmesi, her sene 30 çocuğa kıyafet alınması ve her kış mektebe kömür alınması şart koşulmuştur.

Birinci Hocaya günde 40 akçe; ikinci öğretmene günde 20 akçe; yazı dersi veren 3. öğretmene günde 10 akçe; saka, hademelik ve temizlik işlerini yürütene günde 20 akçe; çocuk öğretmenine günde 10 akçe; fakir çocuk öğrencilere günde iki akçe; öğrencilerin dinlenme zamanı, ikindi vakti annesi Adişah Kadın'ın ruhuna Kur'an-ı Kerim okuyan hocaya ayrıca günde 10 akçe; yılda bir defa süpürge ve bardak parası olarak 6 akçe; öğrencilere yaz mevsiminde gezi ücreti olarak yılda 50 kuruş verilmesi Beyhan Sultan'ın vakfiye şartları arasındadır. O tarihlerde sosyal-kültürel ihtiyaç olan Çocukların seyahatini düşünebilmek ve bunun için vakıftan para tahsisi düşündürücü ve Osmanlı İmparatorluğunda kültür kalkınmasına sultan kadınların verdiği önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Vakıf mütevellisi, hayatta iken kendisi, vefat ederse annesi Adilşah kadın Vakfına mülhak olacak, onun soyu da kesilirse, gelir fazlası fukara-i müslimine sarf olunacaktır. Ancak, vakfın gelir fazlası öncelikle, mütevellide toplanacak, okulun tamirine sarf edilecektir.

Vakfiye'de Beyhan Sultan vekili olarak Kethüda İbrahim Nesim Efendi, Tescil mütevellisi ise, Başkapı Gulamı Bilal Ağa bini Abdurrahman Efendi ismi görülmektedir.

Şahitler ise: Müderris Abdülkadir Efendi; Es-seyyid, es-şeyh Muhammed Kemaleddin Efendi ibni es-seyyid Lütfullah Efendi; Süleyman Ağa bini Osman, Mehmed Arif Ağa bini Muhammed, Muhammed Tahir Ağa İbni Ömer, Derviş Mehmed Ağa ibni Süleyman, Hüseyin Ağa İbni Mustafa, Ali Ağa ibni Abdullah, Diğer Ali Ağa ibni İbrahim, Mustafa Ağa ibni Ahmed, Yusuf Ağa ibni Mustafa, Muhammed Emin Ağa ibni İbrahim, Muhammed Ağa ibni Mehmed, Abdüllatif Ağa ibni Ali, Hüseyin Ağa ibni Ahmed olup, bu şahsiyetlerin saraya yakın kimseler olduğu düşünülebilir.

2. 27 Muharrem 1220 / 15 Nisan 1805 tarihlı zeyl (ek) vakfiye; Haremeyn Evkaf Müfettişi Sadreddin-zade Mehmed Ataullah Efendi tarafından tasdik edilmiştir.

Tescil mütevellisi Divan-ı Hümayun hocalarından Abdülhamid Efendi ibni Hüseyin Efendidir.

İkinci vakfiye tezyinatı, birincisine oldukça benzer. Şema aynıdır. Renklerde değişiklik vardır. Sağ ve sol bordürün hakim rengi maviye dönüşmüştür. Tezhip, yine bir Türk baroğudur.

Diğer sayfalar, sürme yaldızla süslenmiştir. Ancak standart yoktur.

Vakfiye konusu ise, mektep ile Çağale-zade Sarayı yanında çiftlik, Galata semtinde çeşme, Arnavutköy, Efendi Burnu'nda Sultan Beyazıd-ı Velî Vakfına mukatalı arazi vakfedilerek; gelirinin suyolcuya, çeşmedeki tası bekleyen kişiye, Beyhan ve Hatice Sultan'ın annesi Adilşah Kadın'ın türbesindeki kandiller için ücret ödenmesi, babası Sultan Mustafa türbesi kandilleri için ücret ödenmesi, türbelerin temizliğine bakılması ile ilgili ek vakfiyedir. Bu zeyl vakfiye, K. 57 numaralı eserin 40-73. sayfaları arasında yer almaktadır.

Şahitleri: El-hac Ahmed Efendi ibni Halil Kethüda; Hasan Efendi ibni Ahmed Mühürdar; El-hac Halil Ağa ibni İbrahim Çuhadar; Ömer Efendi ibni Ahmed; Mustafa Ağa ibni Ali; İbrahim Ağa ibni Mustafa.

Şahit araları yer yer varak altun ve cetvelle süslenmiştir.

3. 25 Şaban 1220 / 15 Ekim 1805 tarihli ek vakfiye, eserin 78-103 sayfaları arasında yer alır. Yine Mehmed Ataullah Efendi tarafından tasdik edilmiştir. Tasdik çevresi, tek renk yaldızla süslenmiş, alt yan kartuşlar bitkisel motiflerle de tezyin edilmiştir.

Zahriye sayfası, 1 ve 2. vakfiyelerde olduğu gibi aynı şemada tezhiplenmemiş, eskiye, yani klasik döneme yönelmiştir. Ana renkler aynı olmasına rağmen, kullanılan motifler klasik dönemi hatırlatır. Kenger yaprakları yoktur. Bitkisel motifler kullanılmıştır. Yan süsleme şeritleri yine bulunmakta, XVII. asır tezhiplerinde olduğu gibi yan ortalarda kartuşlar yer almaktadır.

Konusu; Şule ile Canbaz Çiftlikleri, Beyhan Sultan vakıflarına ilâve olunmaktadır. Çiftliklerin gelirinden önceki vakıflarında belirtilen okul öncelikle tamir olunacak, tamir gerekmez ise, mütevellice münasip hayrat yollarına sarf edilecek, artan para olursa, önceki vakfiyelerde belirtilen şartlar ve vazifelilere harcanacaktır.

Şahitler: El-hac Ahmed Efendi ibni Halil Kethüda, Hasan Efendi ibni Ahmed Mühürdar, Ömer Efendi ibni Ahmed, Ahmed Ağa ibni Ali, Hüseyin Ağa ibni Mustafa, Halil Ağa ibni Ahmed, Mustafa Ağa ibni Ali, İbrahim Ağa ibni Mustafa, Süleyman Ağa ibni Osman, Ahmed Ağa ibni Mehmed, Mehmet Tahir Ağa ibni Ömer, Derviş Mehmed Ağa ibni Süleyman, Ali Ağa ibni Abdullah, Diğer Ali Ağa ibni İbrahim, Yusuf Ağa ibni Mustafa.

4. 23 Recep 1225 / 2.8.1810 tarihli, eserin 113-151 sayfaları arasında yer alan dördüncü vakfiye, Haremeyn-i Şerifeyn Evkaf Müfettişi Başmakcı-zade es-seyyid Mehmed Zeki tarafından tasdik edilmiştir.

İstanbul At Meydanı yanında Muhyiddin Fenari Mahallesinde bir ev vakfedilmekte ve Sıbyan Mektebi (ana okulu) öğretmenin bu evde oturması (lojman statüsü) şart koşulmaktadır.

Ayrıca Mihaliç Kazasında Boğaz Ağzı mevkiinde, Susgir mevkiinde toplam 21 tarla ve bir bostan vakıflarına ilave edilmektedir. İşlerin çoğalması ile vakfa bir kâtip tayin edilmekte ve ücreti ödeneceği belirtilmektedir.

Şahitler: Mühürdar Derviş Mustafa Efendi ibni Hüseyin, Ahmed Efendi ibni es-seyyid Süleyman, Hace Mustafa Efendi ibni el-hac Nasuh, Vekilharç el-hac Ahmed ibni Mehmed, İbrahim Ağa ibni Nasuh, Teberdar Hüseyin Ağa ibni Mustafa, İsmail Ağa ibni Hüseyin, Muhammed Arif Ağa ibni Hasan, Teberdar Muhammed Tahir Ağa ibni Ömer; Ali Ağa ibni Muhammed, İbrahim Ağa ibni Hüseyin, Muhammed Ağa ibni Mehmed Teberdar.

5. 7 Şaban 1230 / 3.7.1815 tarihli ilave vakfiye, K. 57 numaralı eserin 153-176 sayfaları arasında yer almaktadır. Haremeyn-i Muhteremeyn Müfettişi Amasyalı Akif-zade Abdurrahim tarafından tasdik edilmiştir. Beyhan Sultan'ın diğer vakfiyelerinin tasdik tezyinatı gibi sadedir. Yaldız ve siyah kullanılmıştır. Akif-zade Abdurahim'in tasavvuf ve 1640-1806 tarihleri arasında yaşayan hocalar hakkında otobiyoğrafik arapca yazma kitapları da vardır. İstanbul Şehzade Camii haziresinde medfundur[8].

Vakfiyede; Beyhan Sultan Vekili Ahmed Azmi Efendi, Tescil mütevellisi Mühürdar Ali Efendi ibni Hüseyin'dir.

Tezyinatı klâsik dönem yaklaşımlıdır. Kenger yaprakların yerini hatailer almıştır.

Bu vakfiyede; Mihaliç kasabası iskelesi dibinde Akça Sagirlik Çiftliği tabir olunan menzil, meyva bahçeleri, meşe korusu ile İstanbul, Mahmud Paşa Mahallesi Servi Baba Mescidi Çarşısı ve bir bina Beyhan Sultan vakıflarına ilave edilmektedir.

Vakfiye şartlarında ise; Servi Baba Mescidi'nde imam olan kişi, vakfedilen binada oturacak (lojman), Servi Baba Mescidi şeyhi, imamı, müezzini, vaizi, hademesi, abkeşi, tulumbacısı ücretleri ile, aydınlatma

[8] Abdi-zade Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, C. 1, (sadeleştirilmiş basım), Ankara, 1986, s. 238; 271; Eski yazı nüsha, s. 293; 333; Bu satırların yazarının büyük dedesi olan Es-seyyid Akif-zade Abdurrahim'in babası es-seyyid Akif ve kardeşi Atıf Ahmed Efendi, Amasya Sultan Bayezıd Medresesi (1760) müderrisiydi. O'nun da babası, Merzifon-zade Mustafa Iydi Efendi, Beyazıd Medresesi Müderrisi (1716) olup, Bedia isimli divanı vardır. Tâlik hatla İstisah kopyası İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndedir. Sultan III. Ahmed'e sunulmuştur. Soy, Samsun- Ladik'de medfun Seyyid (Küçek Ahmed-i Kebir) Ahmed-i Kebir er Rufai'ye dayanmaktadır. Bu sülâle hakkında Bkz: Sadi Bayram, Ladik ve Seyyid Ahmed-i Kebir er-Rufaî Hazretleri, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 74, Ekim 1991, S. 139-156, 20 numarada dipnot.

Seyyid Abdurrahim'in yazma kitapları şunlardır:

1. Kitabu'l Mecmu fil meşhur-i ve'l mesmu (İstanbul Millet Kütüphanesinde istinsah kopyası bulunmaktadır,
2. Suletu'l - Yakin,
3. Ünvanü'l Meşayih,
4. Takrıbü'l Mübteda,
5. Sebi'l-üs Salikin,
6. Mihimmat-ı Sofiyye,
7. Fi teracümü'l Meşayih ve'l Ülema,
8. Mir'atün Nazirin, Fi Münebbihatü't-Tahririn.

Bkz. İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tasnifi, arapça yazma, Kitabu'l Mecmu fil meşhuri ve'l mesmu, s. 40 - 41.

giderleri vakfın gelirlerinden ödenecektir. Ayrıca vakfa nazır tayin olunacak ve vakfın gelirinden arta kalan gelirle mescidin tamirat işleri de yapılacaktır. Bunlardan başka, önceki vakfiyelerinde öngörüldüğü hayrata ilavelerle, görevlilerin ücretlerine de ilaveler yapılmaktadır.

Şahitler: Hazinedar Osman Ağa ibni Hüseyin, Uzun Mustafa Ağa bin Abdurrahman, Mehterbaşı Derviş Mehmed Ağa ibni İbrahim, Ali Ağa bin Mehmed, es-seyyid Mustafa Ağa bin es-seyyid Musa, el-hac İbrahim Ağa bin Abdullah, el-hac Halil Ağa bin Osman, Laz İsmail Ağa bin Yahya, Hüseyin Ağa bin Ali.

6. Gurre-i Zilkade 1233 / 19.8.1818 tarihli ek vakfiye, K. 57 numaralı yazma eserin 178 - 229 sayfaları arasında yer almaktadır.

Haremeyn-i Muhteremeyn Müfettişi Es-seyyid Mehmed Arif Efendi tarafından tasdik edilen vakfiyede Beyhan Sultan vekili Ahmed Azmi Efendi, Tescil Mütevellisi Mühürdar Ali Efendi ibni Hüseyin'dir.

Vakfiye tezyinatı üçüncü vakfiyeye çok benzer, renk tonu ve nüans ayrılıkları vardır. Klasik dönemin dejenere halini yansıtır.

Bu vakfiyede yer alan şartlara göre: İstanbul Mesih Paşa Camii ve Darülkurra ve abdest muslukları ve cami etrafındaki çeşmeler, Beyhan Sultan Vakfı gelirinden artan galle fazlasından tamir ve termim edilecektir.

Rumeli Vilayeti Pazar akre (?) Köyü'nde herkes tarafından bilinen bir çiftlik ile yine Rumeli Vilayeti Beğendik Köyü'nde ma'ruf bir çiftlik vakıflarına ilave edilmektedir.

Vakfa bir kişi mütevelli tayin edilerek çiftlikleri kiraya verecektir. Ayrıca; Mesih Paşa Camii'ne aşağıdaki görevlileri tayin eder ve gündelikleri belirtir:

Müderris, 100 Akçe.

Va'iz, 40 akçe.

Hatip, 25 akçe.

İmam-ı evvel, 31 akçe.

İmam-ı sani, 20 akçe.

Müezzin-i evvel 14 akçe.

Müezzin-i sani, 10 akçe.

Müezzin-i rabi, 10 akçe.

Müezzin-i salah, 8 akçe.

Sermahfel ve Devir-han, 17 akçe.

Devirhan (dokuz kişi), her birine 10'ar akçe.

Cüz'han (10 kişi), her birine 8'er akçe.

Noktacı, 4 akçe.

Duacı, 4 akçe.

Eczahan, 4 akçe.

En'am-han, 3 akçe.

Vakı'a-han, 3 akçe.

Mülk-han, 3 akçe.

Nebe-han, 3 akçe.

Salat-han, 3 akçe.

Fetih-han, 8 akçe.

Mu'arrif-han, 8 akçe.

Yasin-han, 7 akçe.

Musabbih, (tesbih getiren, salavat-ı şerife çekenler-5 kişi), herbirine günde 3'er akçe.

Ser-kayyum, 14 akçe.

Kayyum-ı sani, 9 akçe.

Çırağcı, 7 akçe.

Sirac, 7 akçe.

Ferraş (iki kişi), 6'şar akçeden günde 12 akçe.

Ferraş-ı musluk, 7 akçe.

Ferraş-ı kenif, 7 akçe.

Buhuriye, 3 akçe.

Hafız-ı kütüp, 4 akçe ile Mesih Paşa Camii'nde görevlendirilecek ve ücretleri Beyhan Sultan Vakfı'ndan karşılanacaktır.

Ayrıca, Beyhan Sultan'ın annesinin vakfı olan Darü'l-kurra'da Şeyü'l-kurra olana 15 akçe, talebe-i şeyhü'l-kurra olan 7 kişiye her birine günde 3'er akçe, bevvab'a günde 3 akçe vakfın gelirinden ücret ödenecektir. Mütevelli, nazır, katip, cabi ücretleri vakıf gelirinden karşılanacaktır. Önceki vakfiyelerinde görevli şahısların ücretleri arttırılacaktır.

Hasan Paşa Mekteb-i Şerifinde öğretmene, küçük çocuklara hat san'atı alıştırması (meşk) yaptıran öğretmene, öğretmen yardımcısına (asistanına), abkeş, bevvab, ferraşa ücret ödenmesi şart koşulmaktadır.

Emir Buhari Mahallesi'nde, Hace Üveys Mahallesinde bulunan Beyhan Sultan Vakfı Kurra-hane'lerinin Şeyhü'l-kurrası'na ücret ödenecek, Sultan Mehmed Han Gazi (İstanbul Fatih Camii, depremden yıkılmış ve Beyhan Sultan'ın babası Sultan III. Mustafa tarafından yeniden inşa ettirilmişti) Camii'nde va'iz olan şeyhe vakıftan ücret ödenecektir.

Yerebatan (Sarayı) yanında Üskübi Mahallesi'nde bulunan mescid-deki va'ize, Alacamescid yanında Çakır Ağa Mahallesi'nde Rufaiyye Tekkesi'ndeki çeşmenin görevlisine para verilip, tamirinin yapılması şartlar arasındadır.

Hayatta oldukça Vakfın mütevellisi Beyhan Sultan olacak, vefatından sonra Babası Sultan III. Mustafa Han Hazretleri Vakfına mütevelli olan kişi, kendi vakfına da mütevelli olacağını Vakfiyesinde belirtmiştir.

Şahitler: Eşraf-ı kuzatdan es-seyyid Ali Efendi ibni es-seyyid Mustafa, Osman Ağa ibni Hüseyin Hazinedar-ı Kethüda, Mehterbaşı Mehmed Derviş Ağa ibni İbrahim, Başçuhadar Mustafa Ağa bin Abdurrahman, Mehmed Arif Ağa ibni Ali, Mehmed Latif Ağa ibni Abdullah, el-hac İbrahim Ağa ibni Abdullah, Halil Ağa ibni Ahmed.

7. 25 Şevval 1239 / 9. Haziran 1824 tarihli yedinci vakfiye, K. 57 numaralı eserin 230-242. sayfaları arasında son ek vakfiye olarak yer almaktadır.

Vakfiyenin tezyinatında, diğerlerinden farklı olarak yan şeritler kalkmış, sadece taç kısmı kalmıştır. Taç kısmın genel çizgileri klasik şemayı hatırlatır. Ancak; taç kısmı da diğerleri gibi barok tarzda tezhiplenmiştir. Buket güller ve vazolar yer almaktadır. Kenger yaprakları yoktur.

Bu vakfiyenin tasdiki Haremeyn-i Muhteremeyn Evkaf Müfettişi Emin Beğ-zade Abdülkadir Efendi tarafından yapılmıştır.

Beyhan Sultan Vekili es-seyyid Mahmud Efendi, Tescil Mütevellisi es-seyyid Mehmed Racih Efendi ibni Mehmed Mes'ud'dur.

Vakfiyede, önceki vakfiyelerindeki mektep için kitap vakfedilmekte, ayrıca bazı görevlilerin ücretlerine zam yapılmaktadır.

Şahitler: Abdülkerim Efendi ibni İbrahim Efendi, Mehmet Eşref Efendi, Mehmed Arif Efendi ibni Hasan Efendi, Ahmed Efendi ibni Abdurrahman Efendi, Mehmed Salim Efendi ibni Osman Efendi.

K. 57 numaralı eser; Beyhan Sultan'ın hayatının sonlarına doğru 7 vakfiye bir arada tezhiblenmiştir. Bazı vakfiyelerin kağıt renklerinin farklı oluşu zaman zaman yazıldığını açıklamakta olup, şahit ve Haremeyn Müfettişlerinin ayrı şahıslar olması bunu doğrular. Ancak bu vakfiyeler aynı boyda kağıtlara yazılmıştır. Dolayısıyla bize kağıt standartının bulunduğunu hatırlatır. Bu bakımdan bir araya getirilmesi sekizinci rahat olmuştur.

K. 92 numaralı sekizinci vakfiyenin küçük ebadda olmasını belki Beyhan Sultan bizzat istemiş, kendi özel vakfiyeleri ebadını istememiş olabilir. Zira, bu vakfiye, kız kardeşi Hatice Sultan'a mevlid okutulması ile ilgilidir. Kızkardeşi Hatice Sultan'dan kalan miras üzerine sekizinci vakıf kurulmuştur.

8. Sultan III. Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Arşivi'nde muhafaza edilen sekizinci vakfiyesi müstakil olup K. 92 numara ike muhafaza edilmektedir. Vakfiye 17 Cemaziyelevvel 1223 H / 29 Haziran 1808 tarihlidir. Aynı vakfiyenin bir sureti, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 630 numaralı Defterin 839 sayfa, 525. sırada kayıtlıdır.

Koyu kahverengi (siyaha yakın) kutu içinde muhafaza edilen vakfiyenin cildi açık yeşil kadife kaplıdır. 198 x 95 mm. ebadındadır. Cildin yan kağıdı, açık sarı- turuncu renkte olup serpme gümüş yaldızla süslenmiştir.

Bu vakfiyenin tezhip şeması diğerlerinden tamamen farklı olup, yine Türk baroğu tarzında tezhiplenmiştir.

Taç kısmı; kırmızı-pembe, beyaz-gri tonlarından meydana gelen akantus yaprakları, üstte vazo içinde gül ve krizantemlerden meydana gelen bir buket vardır. Zincirekle çevrildikten sonra aşağıda tasdik bölümü

yer alır. Tasdik yazısı araları ve etrafı yaldızla doldurulmuştur. Tasdik şerhi yanlarında ise, üçgen şeklinde iki kartuş yer almaktadır. Kartuşlar mor-beyaz renkli bir su ile çevrelenir. Kartuşların içinde varak yaldız üzerinde bitkisel motifler yer almaktadır. Bunların altında pembe renkli ince bir dikdörtgen yer alır. Ortasında Seyyid Mehmed'in mührü yer alır. Boşluklar, rumilerle doldurulmuştur. Onların altında ise, besmele ile vakfiye yer almaktadır. Bu sayfada sadece 4 satır bulunur. Cetvelin dışı sürme yaldızla yaprak motifleriyle doldurulmuştur.

Vakfiye 18 varak olup, 14 varak dolu ve sondan 4 varak boştur. 1 b, varağı zahriye sayfası; 14 a ve 14 b varakları ise şahitler bölümüdür.

Vakfiye, İstanbul Yeni odalar yanında Aliyü'l Fenari Mahallesinde bulunan iki bahçe -bostanlık, bostan yanında arsa, menzil (belirtilen emlakin, vefat eden kızkardeşi Hatice Sultan'dan[9] miras kaldığı akla gelmektedir) kiraya verilerek elde edilen gelirle İstanbul Bahçekapusu Meydancı Camii'nde, vefat eden kızkardeşi Hatice Sultan için mevlüd-ü şerif okutulacaktır. Mevlid-han'a 13 kuruş; hizmetlilerine, müezzin ve kayyuma senevi 2,5'ar kuruş; 10 hafız'a senevi 15 kuruş, şeker şerbeti bedeli senevî 40 kuruş; bardak ve testi bedeli senevî 2,5 kuruş; şeker bedeli senevî 35 kuruş; od ve gülsuyu bedeli senevî 11 kuruş ödenecek; icardan artakalan para bostanlık menzilinin tamirine sarf olunacaktır.

Beyhan Sultan mütevelliliği kendi üzerine almakta, ölümünden sonra Cami mütevellisi olan kimse ücretsiz olarak bu vakfın da mütevelliliğini üzerine alacaktır. Şartlar bozulduğunda, vakıf, fukara-i müslimine ait olacaktır.

Şahitler: Divan-ı Hümayun kaleminden es-seyyid Ebubekir Efendi, Evkaf Muhasebe-i Tahrir Kaleminden Muhammed Hüsameddin Efendi ibni el-hac Ahmed, Mehmed Muhiddin Efendi el-hac Ahmed, Mustafa Efendi ibni hafız el-hac Mehmed Said, Fahrü'l-Kuzad Abdullah Efendi ibni Hasan, ve başkaları.

[9] Hatice Sultan, 1768 yılında Adilşah Kadından doğmuş, Hotin Muhafızı es-seyyid Ahmed Paşa ile 1809'da I. Abdülhamid tarafından evlendirilmiş, Arnavutköy'de saray yaptırmış ve Melling tarafından saray bahçesi tanzim edilmiş, Mısır Çarşısı kasaplar içinde bir çeşme yaptırmıştır. 1822'de ölmüştür. Çocukları olmadığından, Ahmed Paşa'nında kendisinden önce ölmesi sonucu mirası kız kardeşi Beyhan Sultan'a kalmıştır. Borçlarını Sultan II. Mahmud ödemiştir. M. Çağatay Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s. 104-105.

Şahitler bölümü karşılıklı iki muska şeklinde tezhiplenmiş ve sarı zincirek içinde kalan kartuşlar altun varakla kaplanmış, üzerine bitkisel motiflerle bahar dalları işlenmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman Devri'nde Kara Memi ile zirveye çıkan Türk tezhip san'atı, 1600 yıllarından itibaren bozulmaya başlamış, Lale Devri'nde Batılılaşma hareketleri, batılı model ve san'atkarların ülkeye girmeleri, dış temaslar sonucu, dejenerasyon başlamıştır.[10]

Ancak, bütün bunlara rağmen, Sultan III. Mustafa'nın Laleli Camii ve Mısır vakfiyelerinde bu tesirler bariz değildir. Hanım Sultanların vakfiyelerinde ise bariz biçimde batı tesiri görülmektedir. Bu belki de Devlet adamlarının ciddiyeti, hanımların modayı takip etmeleri şeklinde açıklanabilir.

Sultan III. Selim Vakfiyeleri her iki tipi de denemiştir. Daha sonra tahta gelen Sultan II. Mahmud, ciltte eski ananeye sadık kalmış, tezyinatta batılılaşmayı tercih etmiştir[11].

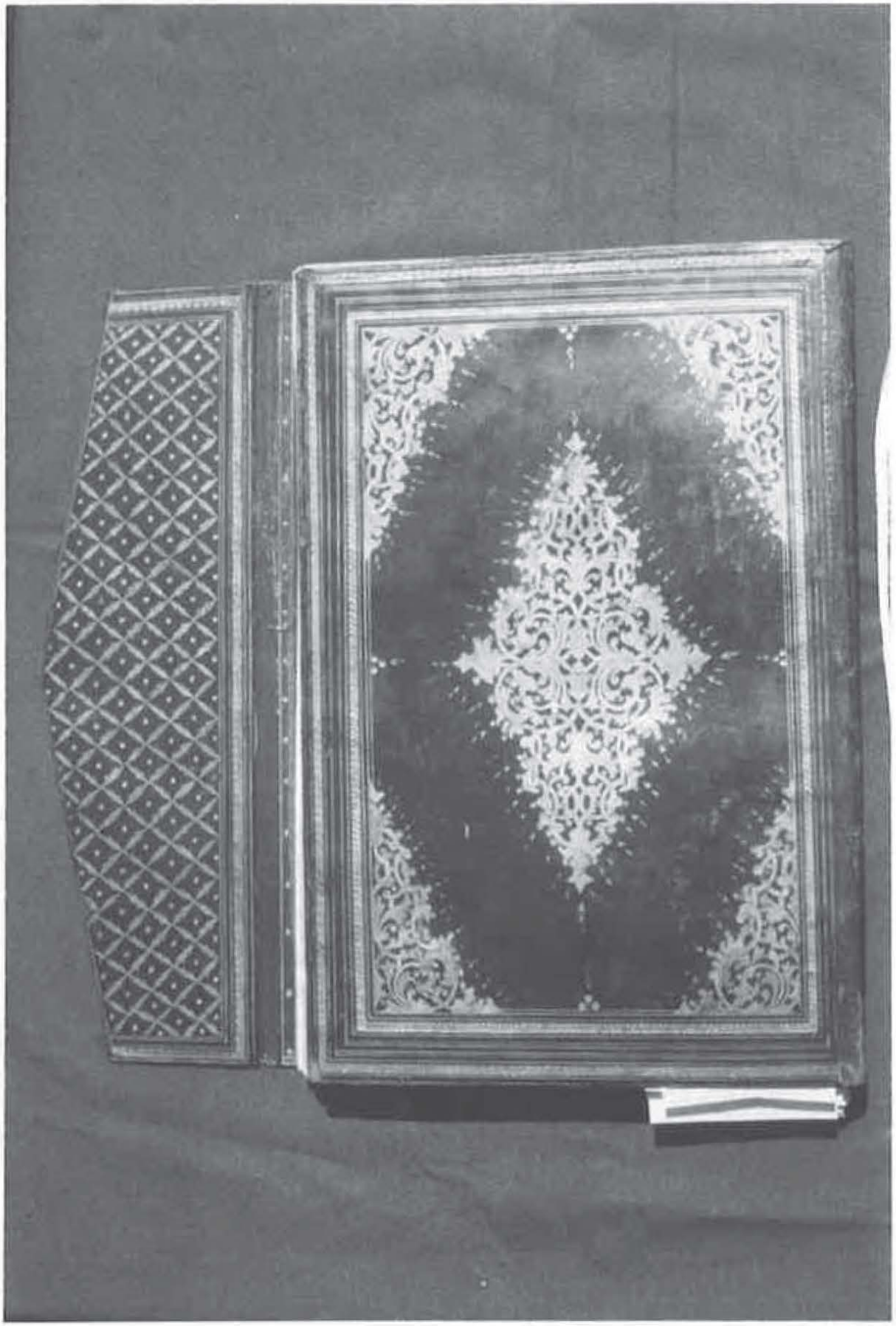
Kültür tarihimiz incelendiğinde Selçuklular'dan[12] Osmanlı Dönemi'nin[13] Duraklama Devri'ne kadar Türk Tezhip san'atının oldukça ilerlediği, 1600'lü yıllardan sonra gerilemeye başladığını, bununda ekonomi ve sosyal yapı ile sıkı bir bağı olduğu görülmektedir.

[10] Sadi Bayram, Sultan II. Mahmud Vakfiyelerindeki Tezyinat, Vakıflar Dergisi, S. 17, Ankara, 1983, s. 147 - 188; IV. Milli Türkoloji Kongresi, İstanbul, 1981.

[11] Sadi Bayram, Sultan III. Selim Vakfiyelerindeki Tezyinat ve Türk Süsleme Sanatına Batı sanatının Tesirleri, XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1986, C. 4 TTK Basımevi, Ankara, 1994 ? s....

[12] Sadi Bayram, XIV. Asırda Tezhiplenmiş, Beylik Dönemine Ait Üç Kur'an Cüzü, Vakıflar Dergisi, S. 16, Ankara, 1982, s. 143-154.; II. Milli Türkoloji Kongresi, İstanbul, 1979.

[13] Sadi Bayram, Musavvir Hüseyin Tarafından Minyatürleri Yapılan ve Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Muhafaza Edilen Silsilename, Vakıflar Dergisi, S. 13, Ankara, 1981. s. 253, 338; Sadi Bayram, Türk Tezhip San'atına Batı Etkileri, VIII. Türk Sanatı Kongresi, Kahire, 1987.

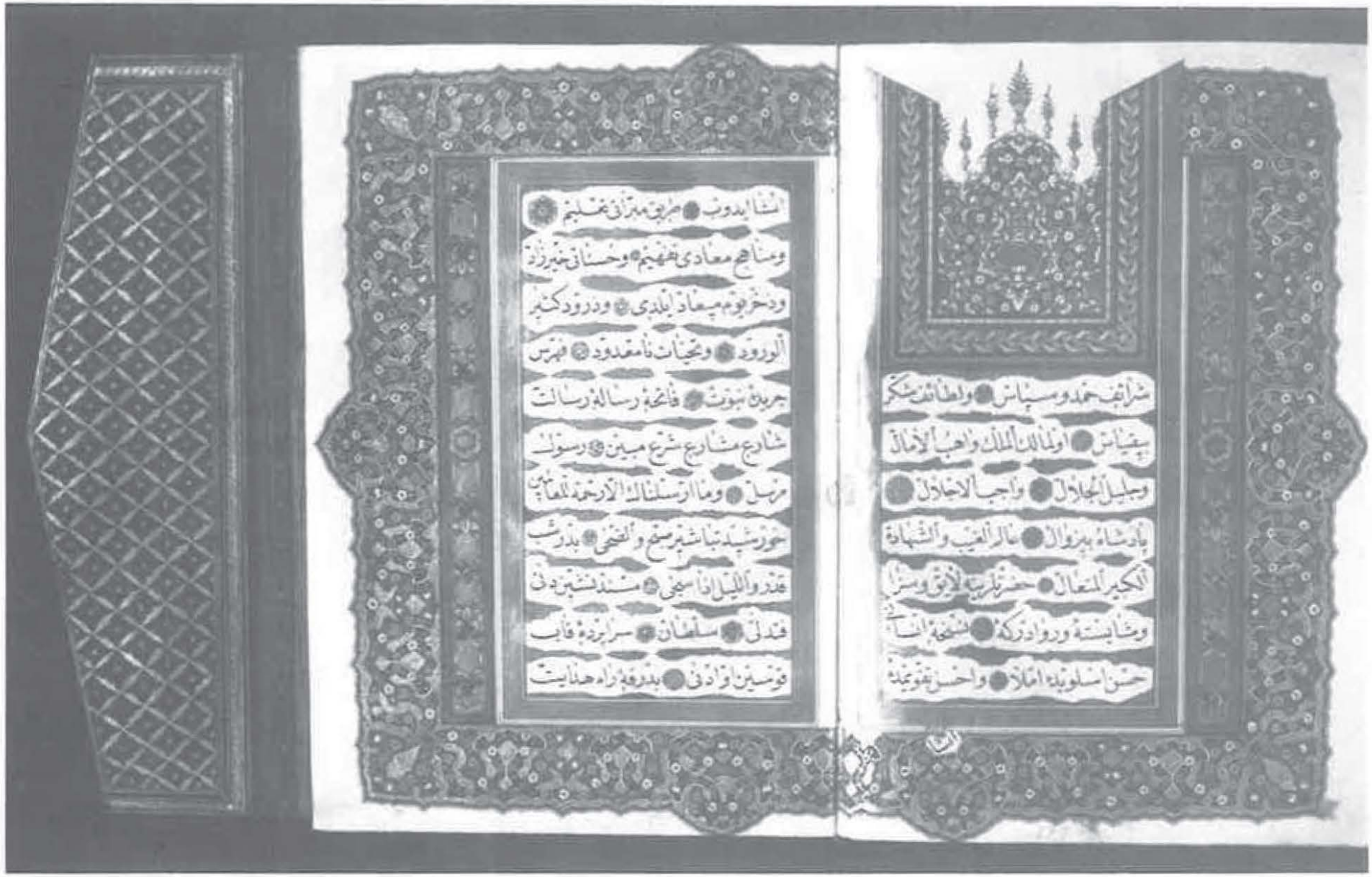
Res. 1 — Beyhan Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki K. 57 numaralı Vakfiyesinin cildi. Bu eserde, 1 vakfiye ile 6 ilave vakfiye bulunmaktadır.

Res. 2 — Vakfiye cildinin iç yüzey süslemesi.

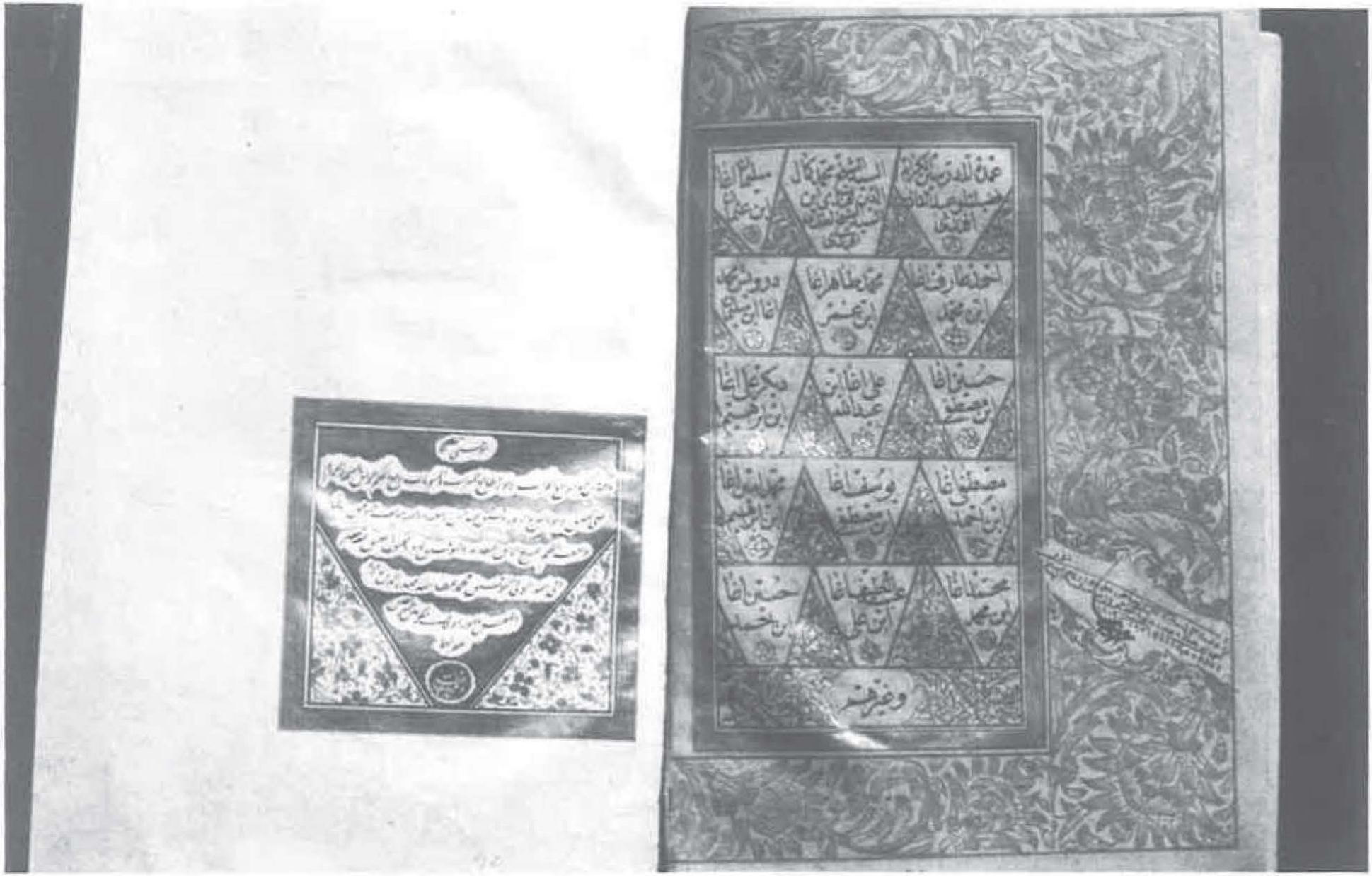
Res. 3 — 21.5.1804 tarihli vakfiyenin Haremeyn Müfettişi Mehmed Ataullah Efendi tarafından tasdiki.

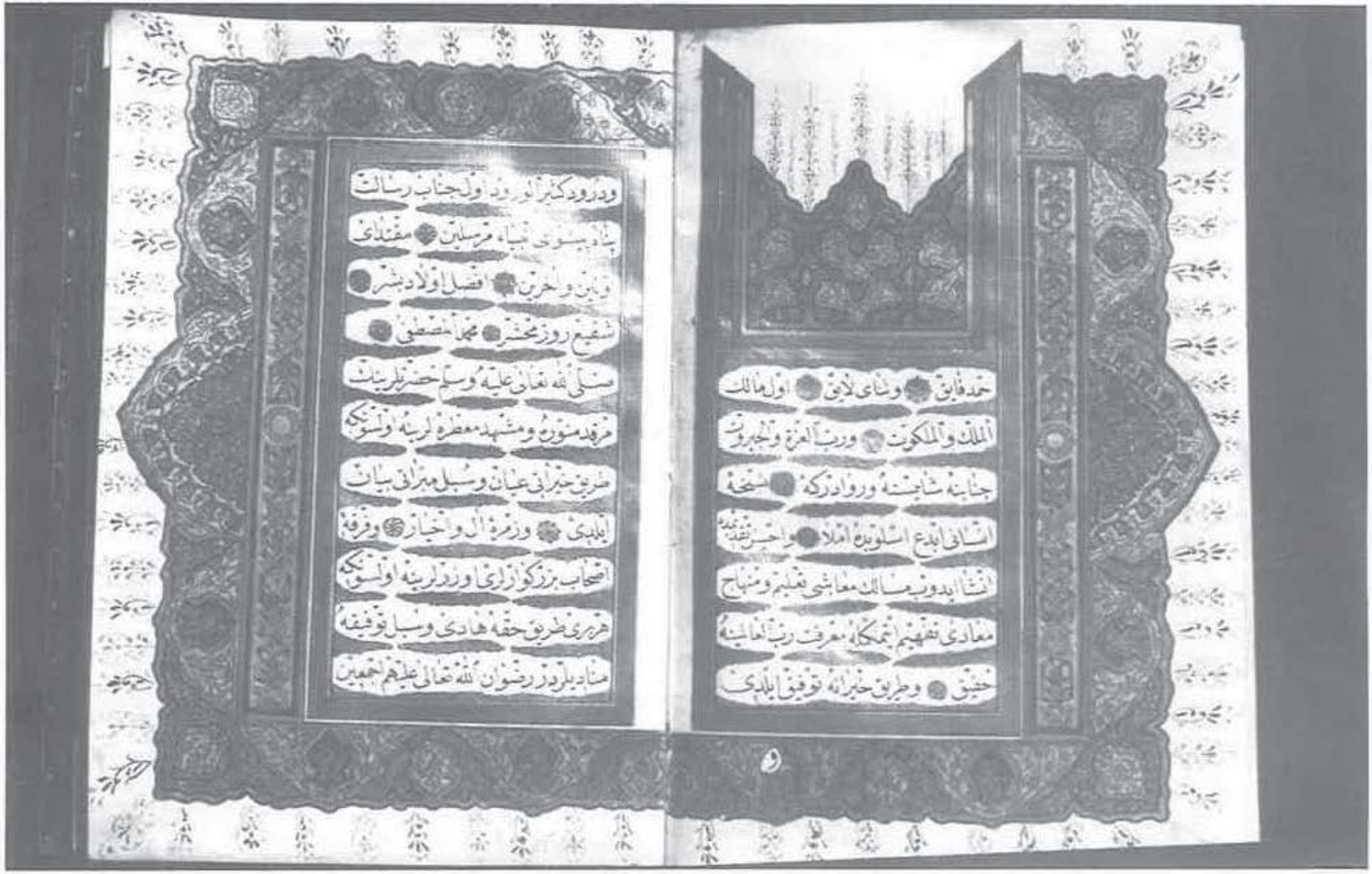
Res. 4 — Beyhan Sultan'ın K. 57 numaralı eserdeki Gurre-i Rebiü'levvel 1219 H./21.5.1804 M. tarihli 1. vakfiyesinin zahriye sayfaları.

Res. 5 — Aynı vakfiyenin 4. sayfası.

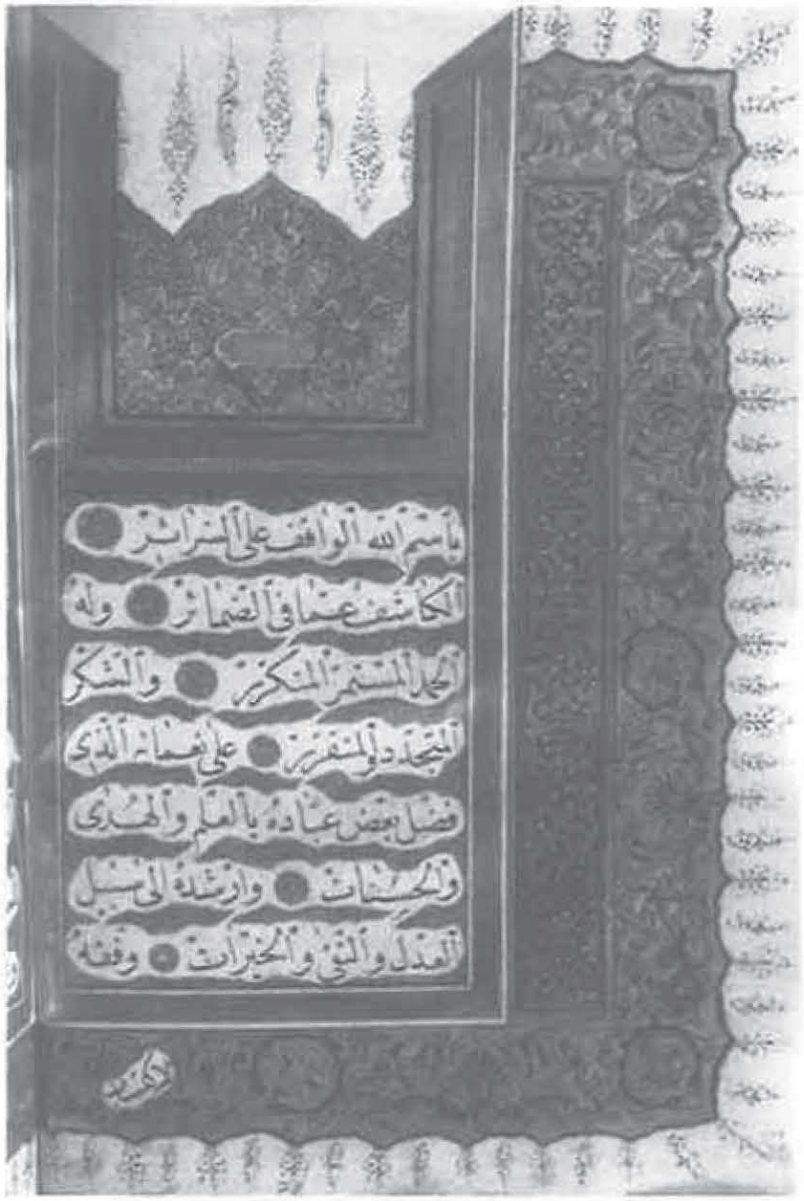
Res. 6 — Sağda; Beyhan Sultan'ın 1. vakfiyesi sonundaki şahitler ile solda; Haremeyn Müfettiş Mehmed Ataullah Efendi'nin 2. vakfiyeyi tasdiki.

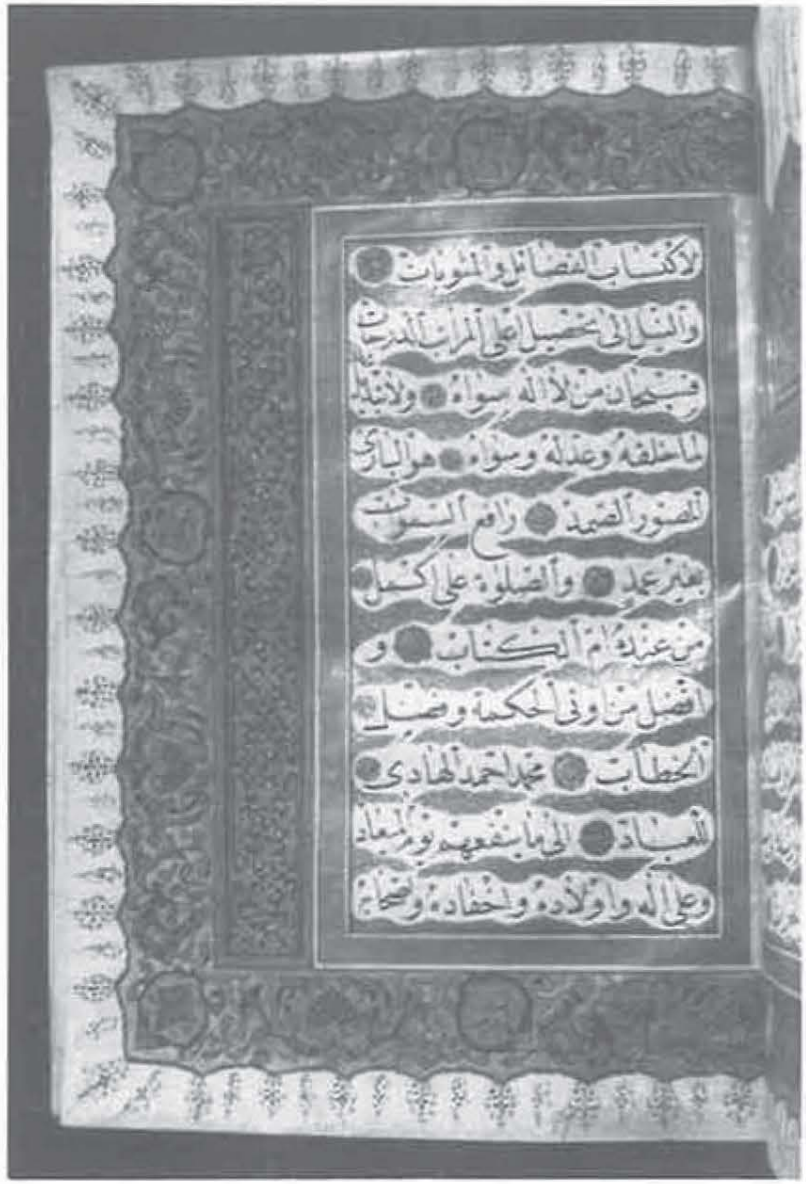
Res. 7 — Beyhan Sultan'ın 27 Muharrem 1220 H./15.4.1805 M. tarihli 2. vakfiyesinin (zeyl-ek) zahriye sayfaları.

Res. 8 — Beyhan Sultan'ın 25 Şaban 1220/15.10.1805 tarihli 3. vakfiyesi Haremeyn Müfettişi Mehmed Ataullah Efendi tarafından tasdik edilmiştir. Mührü de görülmektedir.

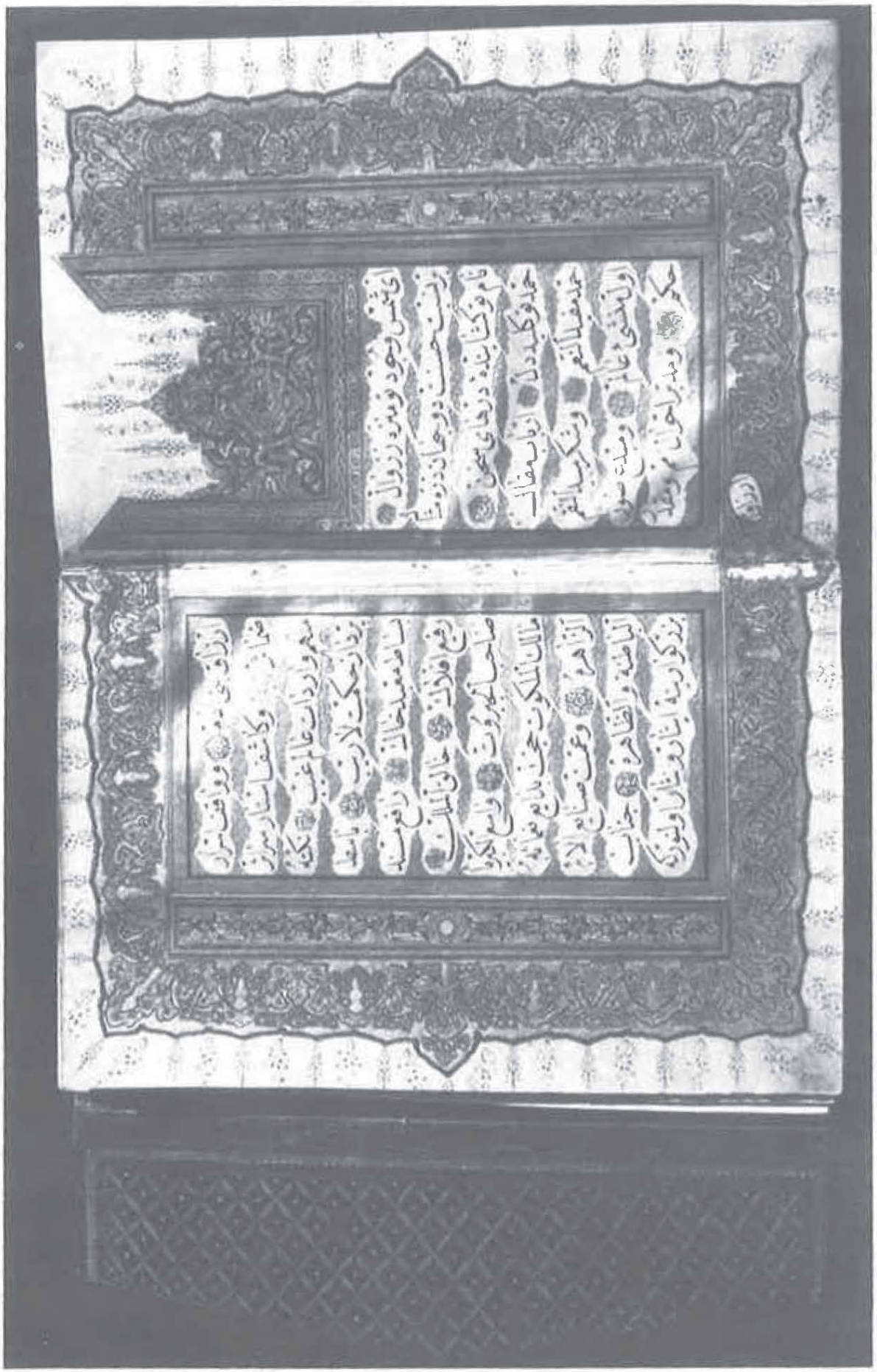
Res. 9 — Beyhan Sultan'ın 3. vakfiyesi zahriye sayfasının sağ varağı tezyinatı.

Res. 10 — Beyhan Sultan'ın 3. vakfiyesi zahriye sayfasının sol varak tezyinatı.

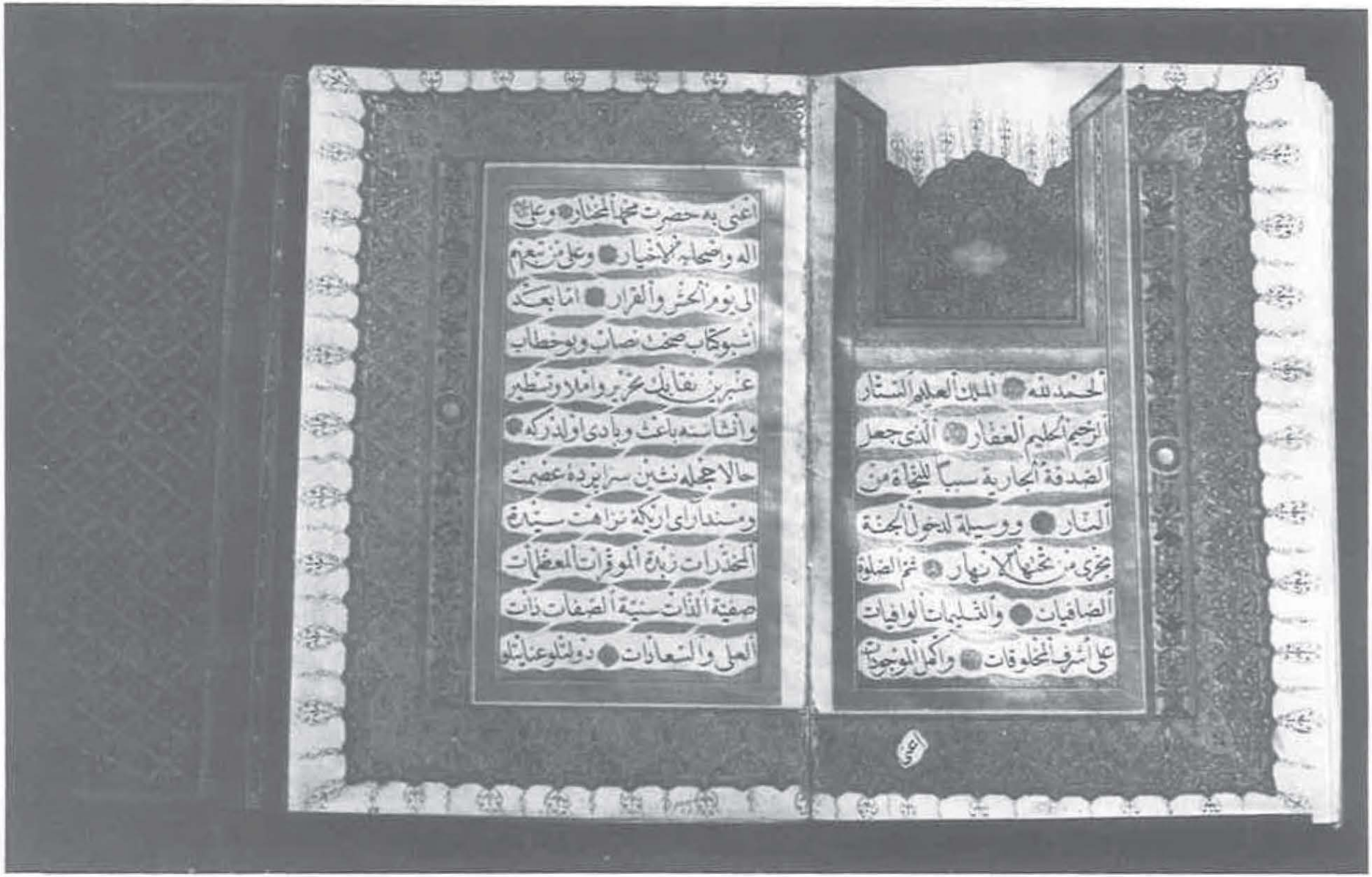
Res. 11 — Haremeyn Müfettişi Başmakcızade es-seyyid Mehmed Zeki Efendi'nin 4. vakfiyeyi tasdiki ve mührü.

Res. 12 — 23 Recep 1225/2.8.1810 tarihi 4. vakfiyesi tezyinatı.

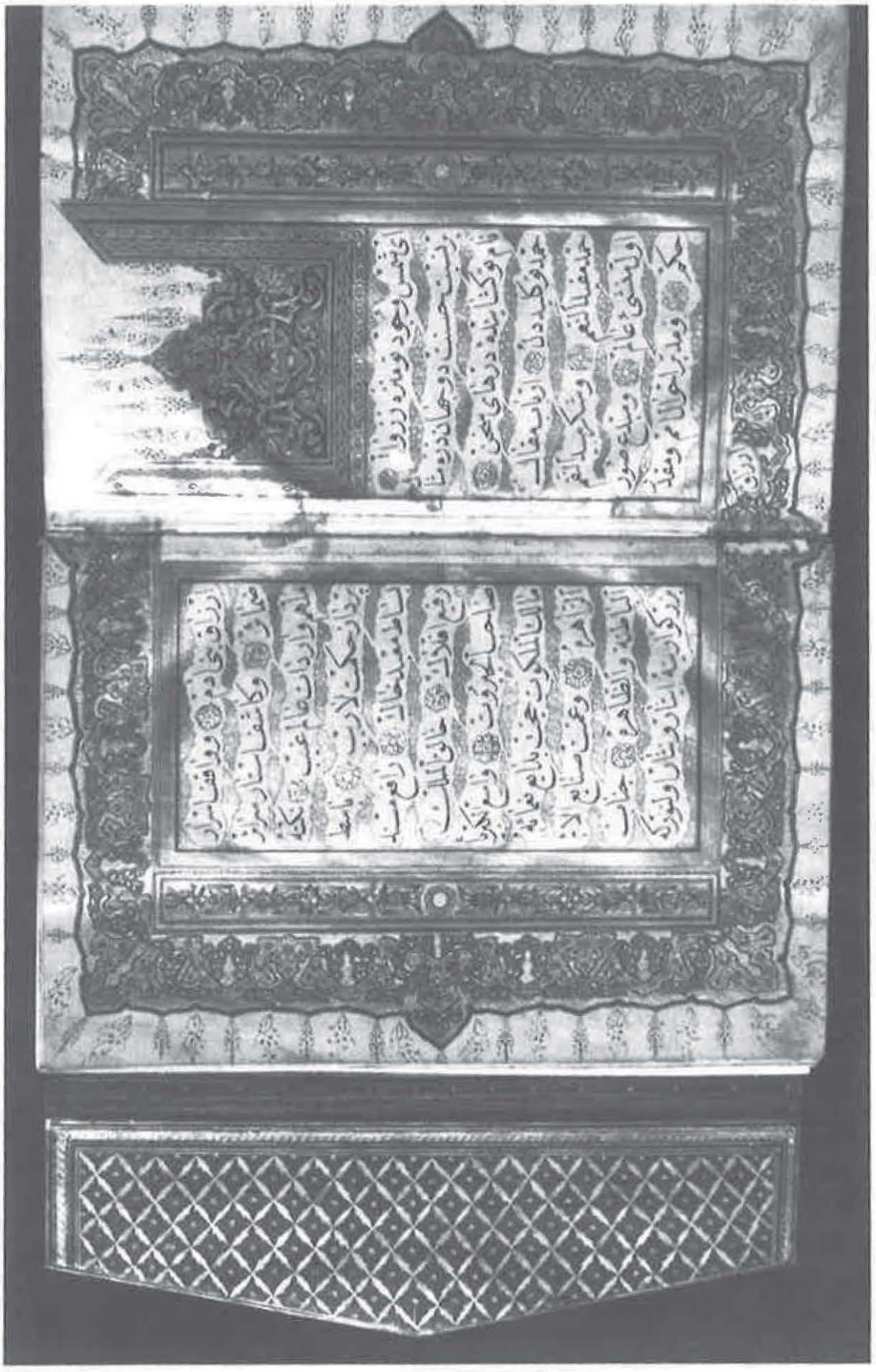
Res. 13 — Beyhan Sultan'ın 7 Şaban 1230/3.7.1815 tarihli 5. vakfiyesinin büyük dedelerimden Haremeyn Müfettişi Akif-zade Abdurrahim Efendi tarafından tasdiki.

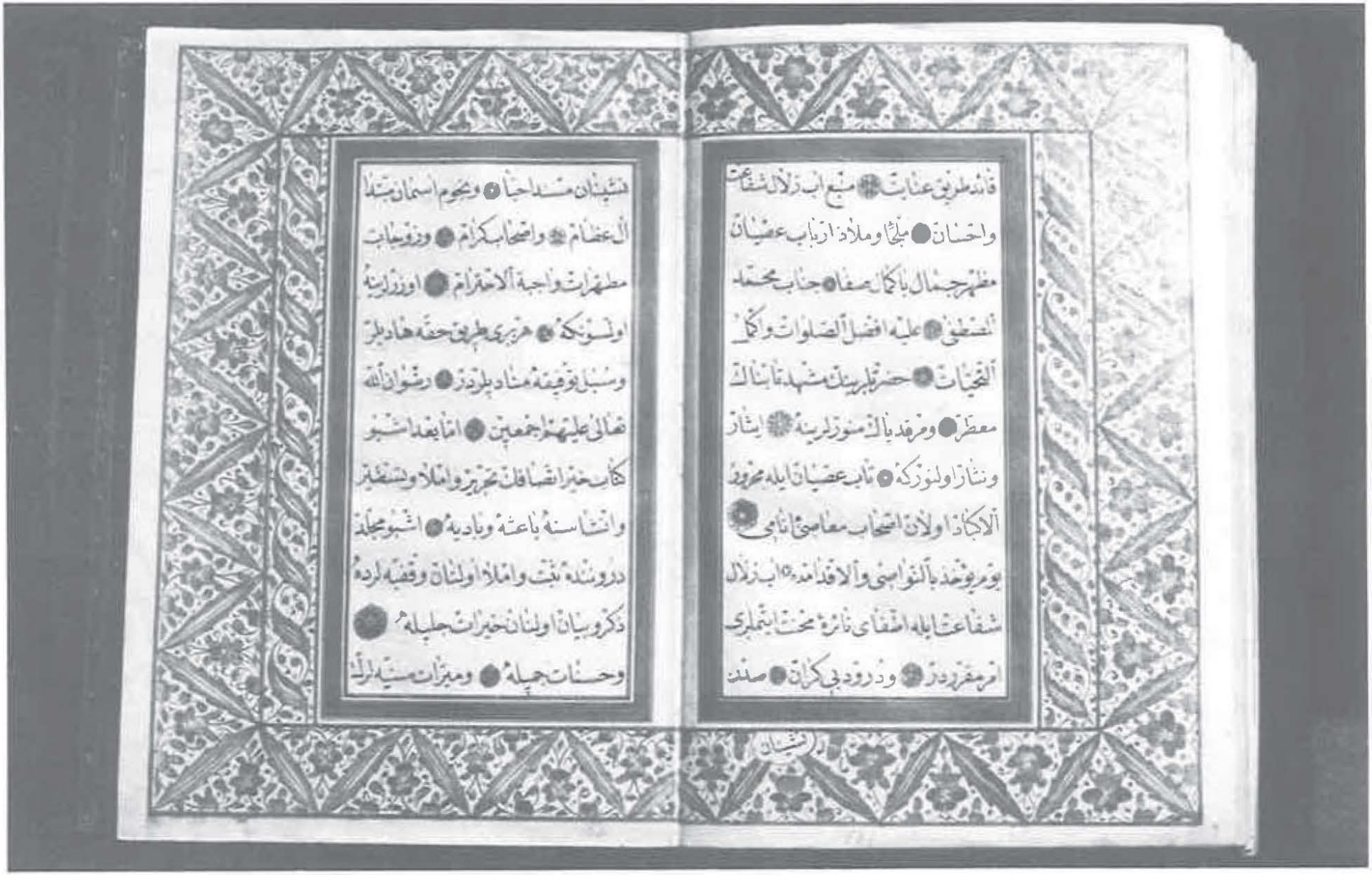
Res. 14 — Beyhan Sultan'ın 3.7.1815 tarihli 5. vakfiyesinin başlangıç sayfası yine karşılıklı olarak tezyin edilmiştir.

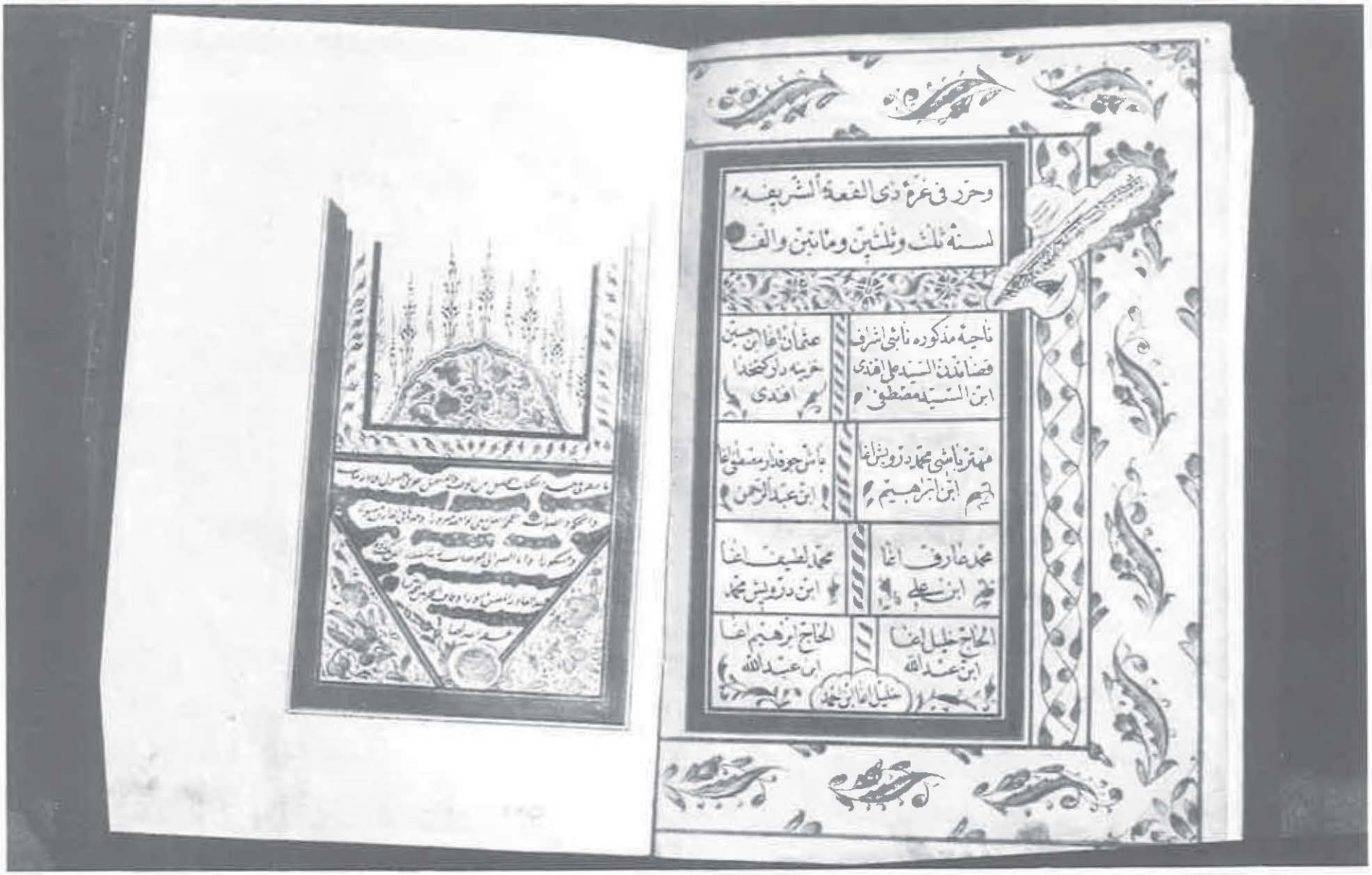
Res. 15 — Beyhan Sultan'ın 6. vakfiyesi Haremeyn Evkaf Müfettişi es-seyyid Mehmed Arif Efendi tarafından tasdik edilmiştir.

Res. 16 — Beyhan Sultan'ın Gurre-i Zilkade 1233/19.8.1818 tarihli 6. vakfiyesi tezyinatı.

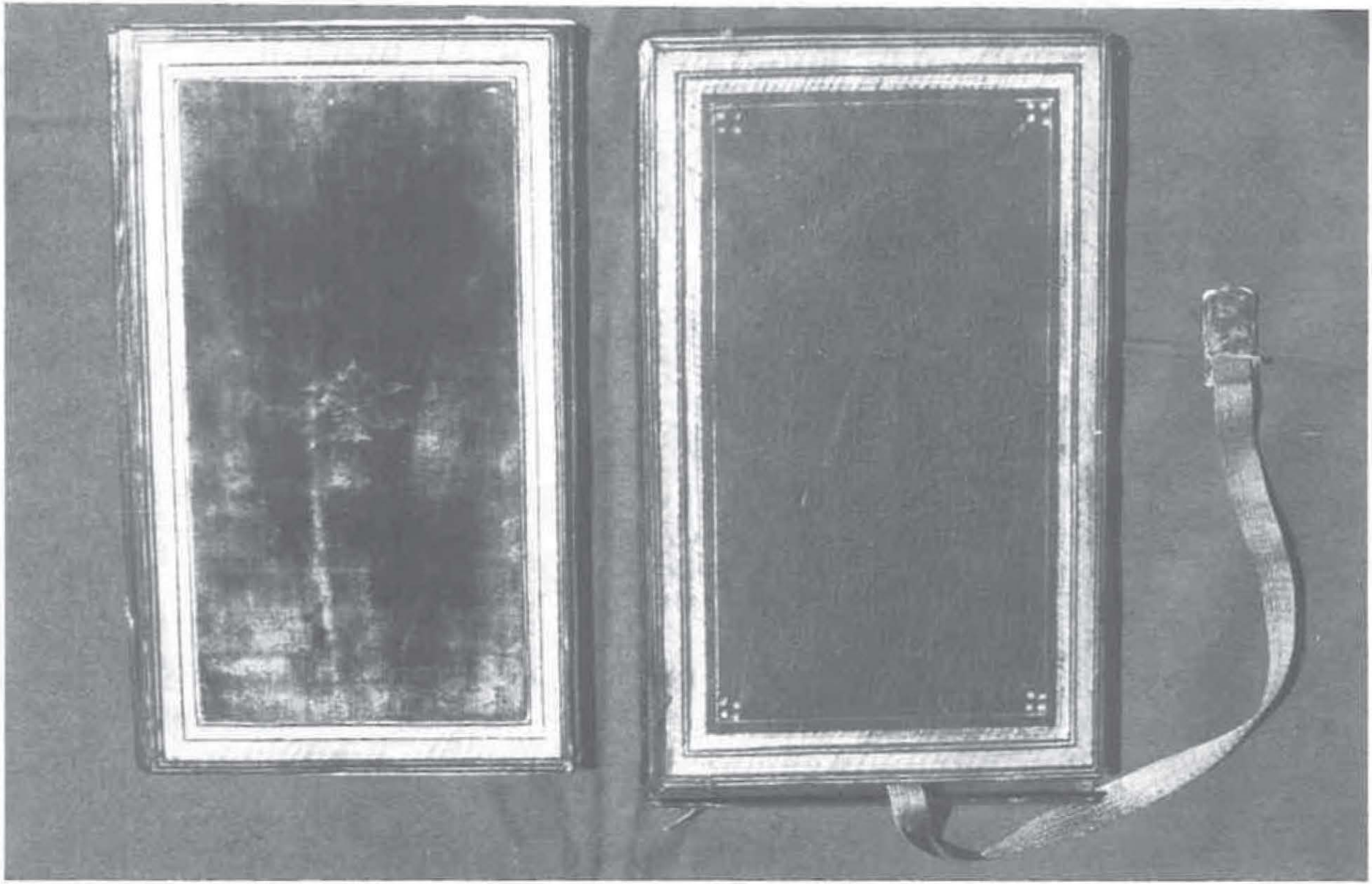
Res. 17 — Beyhan Sultan'ın K. 57 numaralı vakfiyesinin 181-182. sahifeleri.

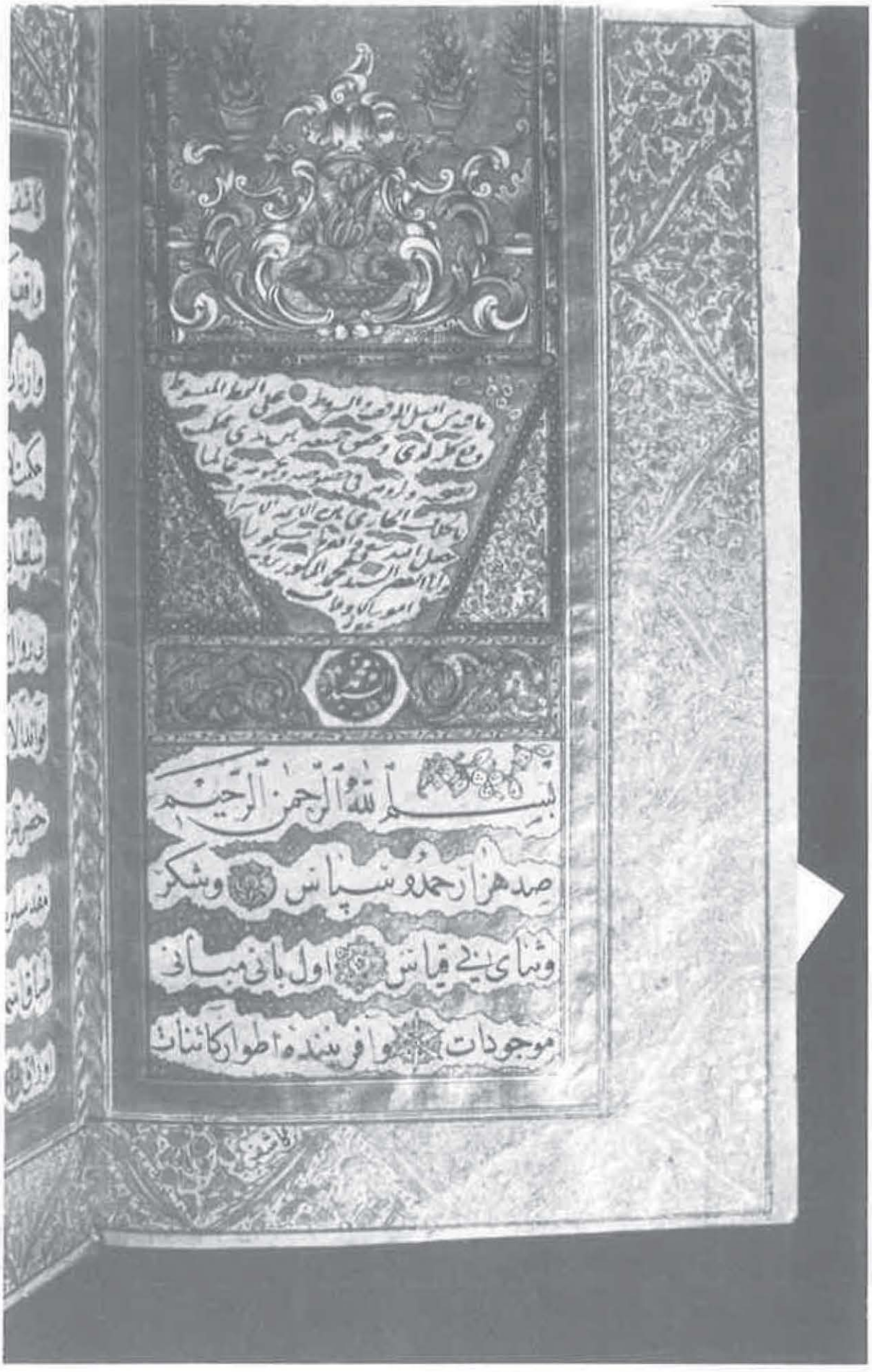
Res. 18 — Sağda; 6. vakfiyenin şahitleri ve solda; 25 Şevval 1239/9.6.1824 tarihli 7. vakfiyenin Haremeyn Müfettişi Emin Beg-zade Abdülkadir Efendi tarafından tasdiki.

Res. 19 — Beyhan Sultan'ın 7. vakfiyesi tezyinatı.

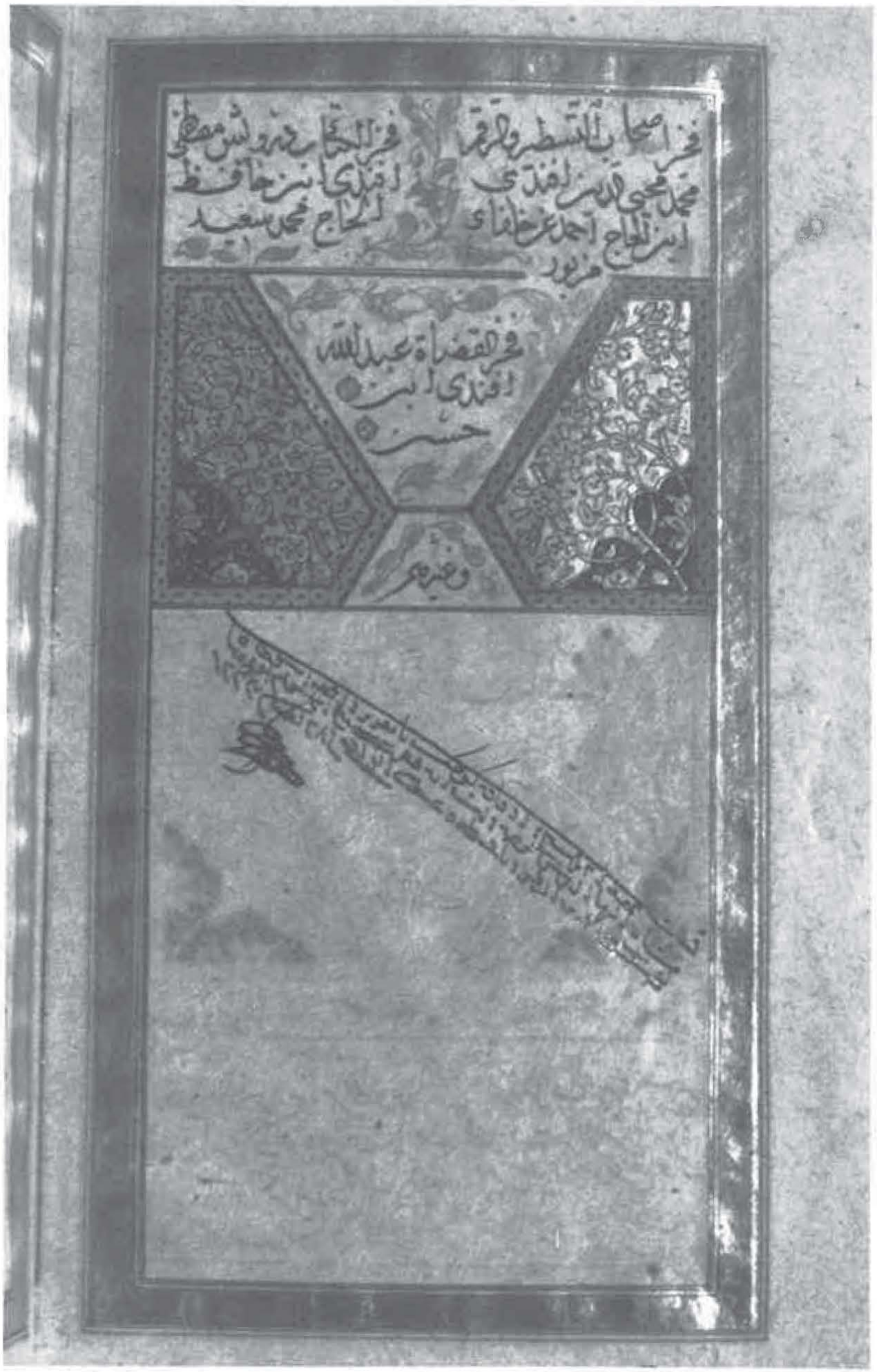
Res. 20 — Beyhan Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki K. 92 numara ile ayrı cilt halinde muhafaza edilen 29.6.1808 tarihli 8. vakfiyesinin kılıfı ve yeşil kadife kaplı cildi.

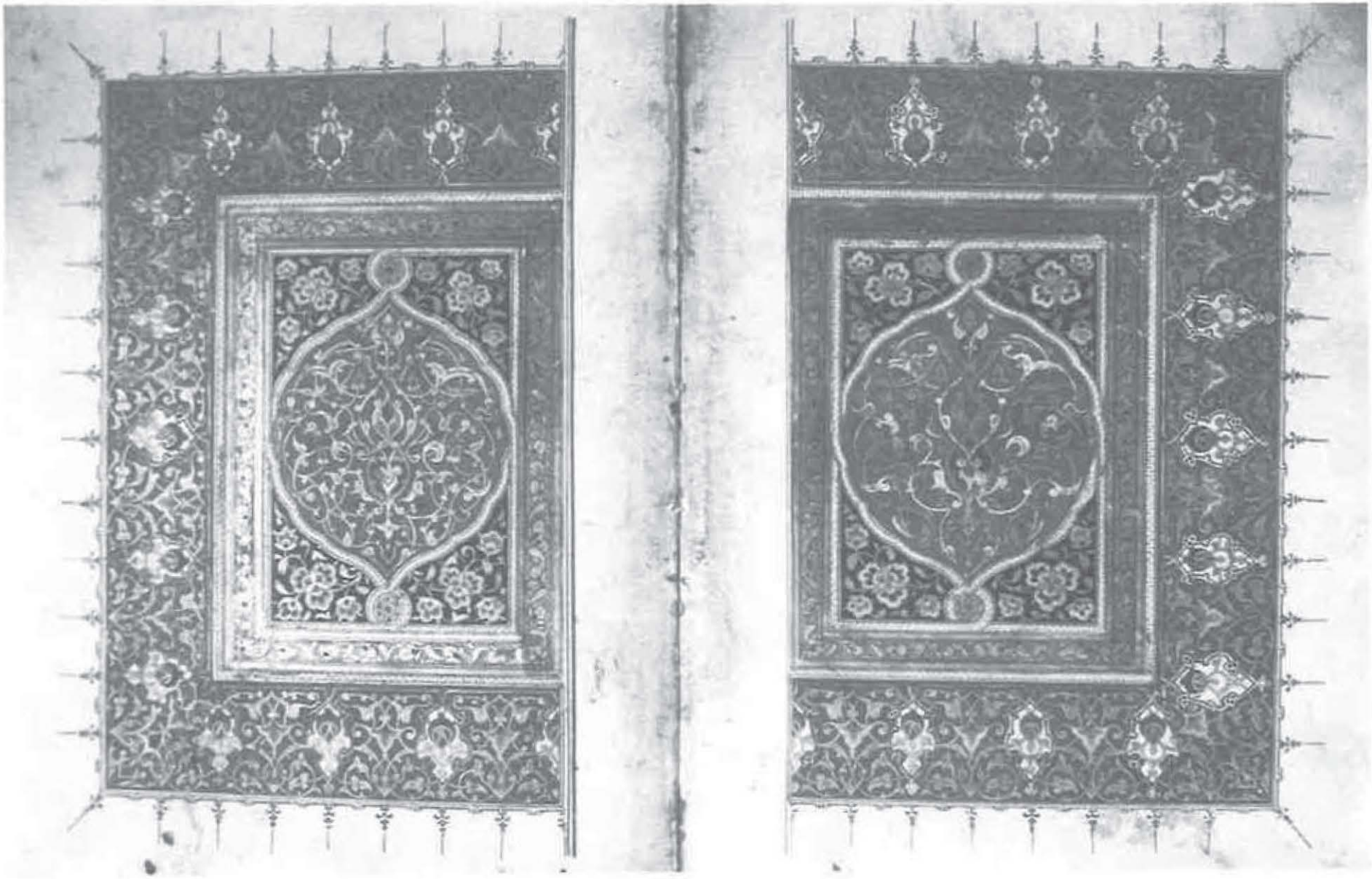
Res. 21 — 1808 tarihli K. 92 numaralı 8. vakfiyenin tezhibli sayfası.

Res. 22 — 8. vakfiyeden bir detay.

Res. 23 — 8. vakfiyenin şahitler bölümü.

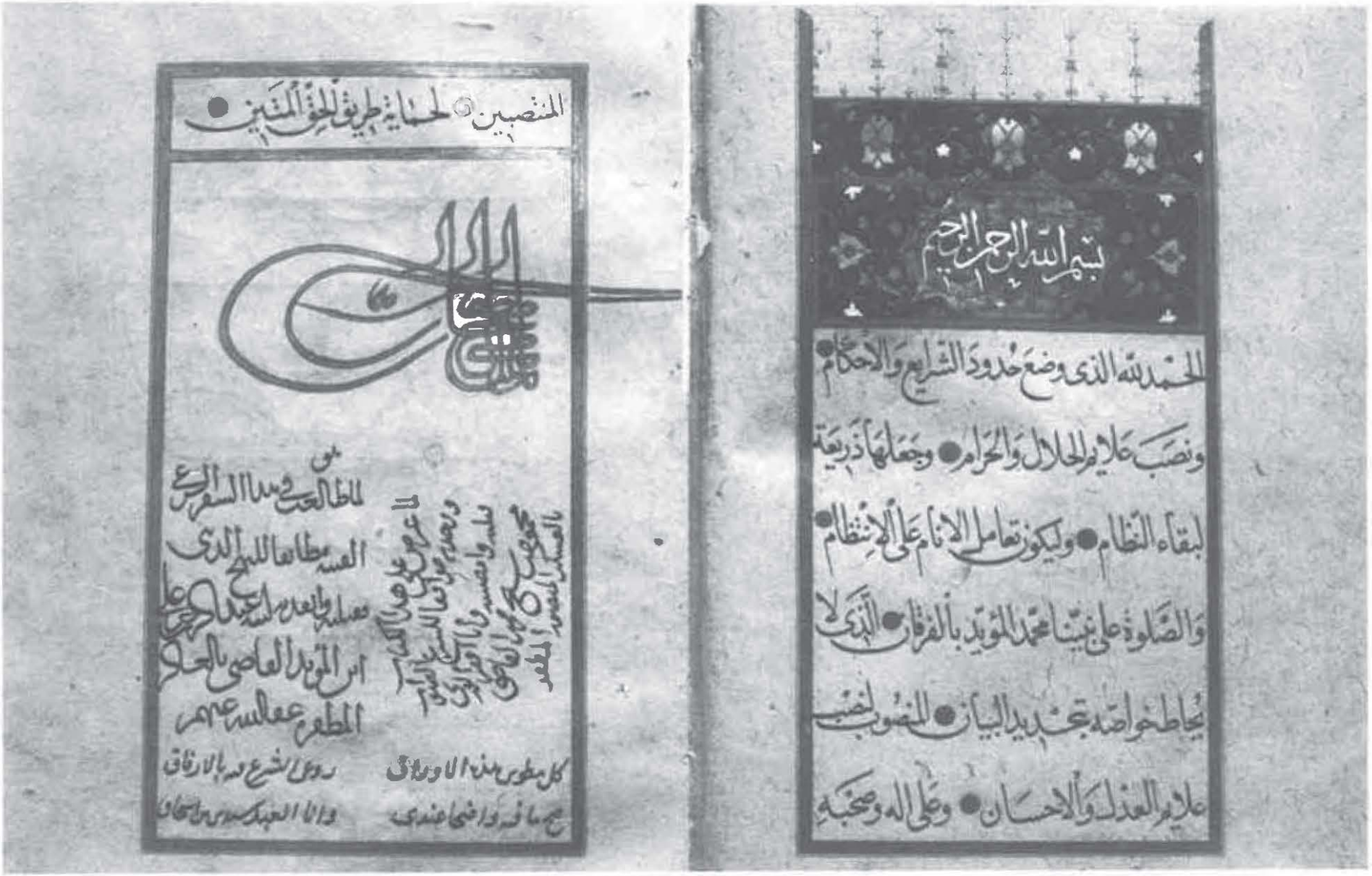
Res. 24 — Beylik Dönemine ait Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Kur'an cüzü cahriye tezyinatı.

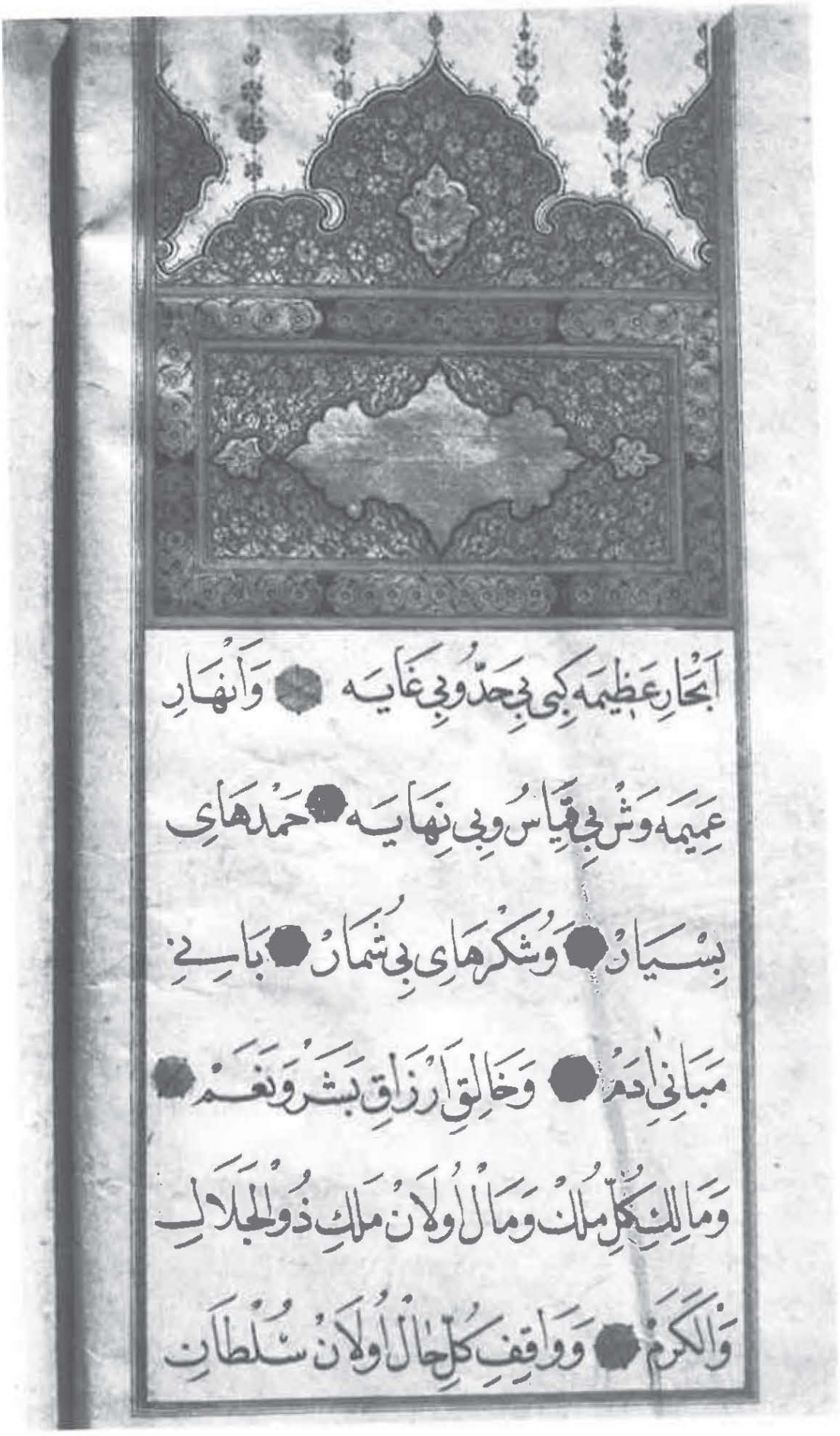
Res. 25 — Aynı cüz serisine ait iç sahife tezyinatı.

Res. 26 — Aynı serinin bir başka örneği.

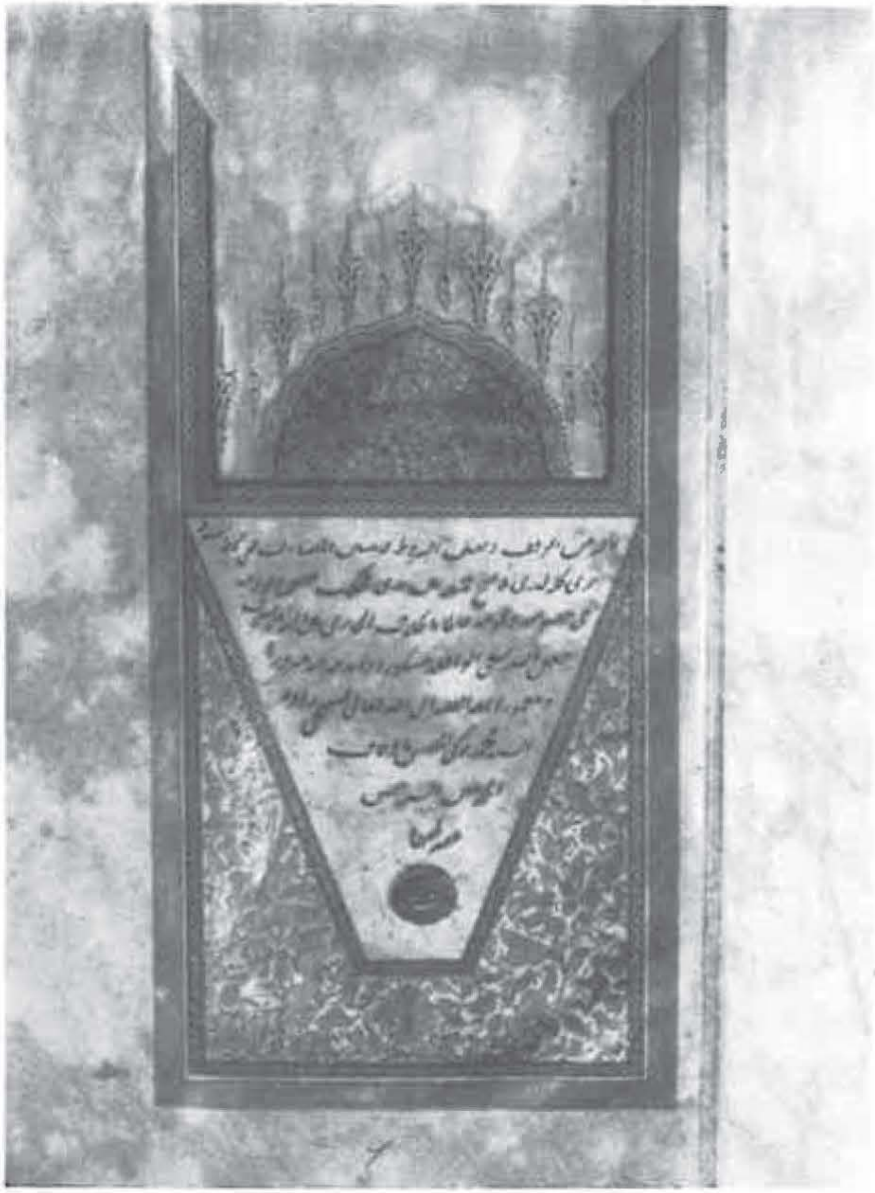
Res. 27 — Sultan II. Bayezıd'a ait K. 130 numaralı 911 H. tarihli vakfiyenin 153-154. sahifeleri.

Res. 28 — Kanuni Sultan Süleyman'ın K. 67 numaralı sulara ait vakfiyesinin zahriye sahifesi.

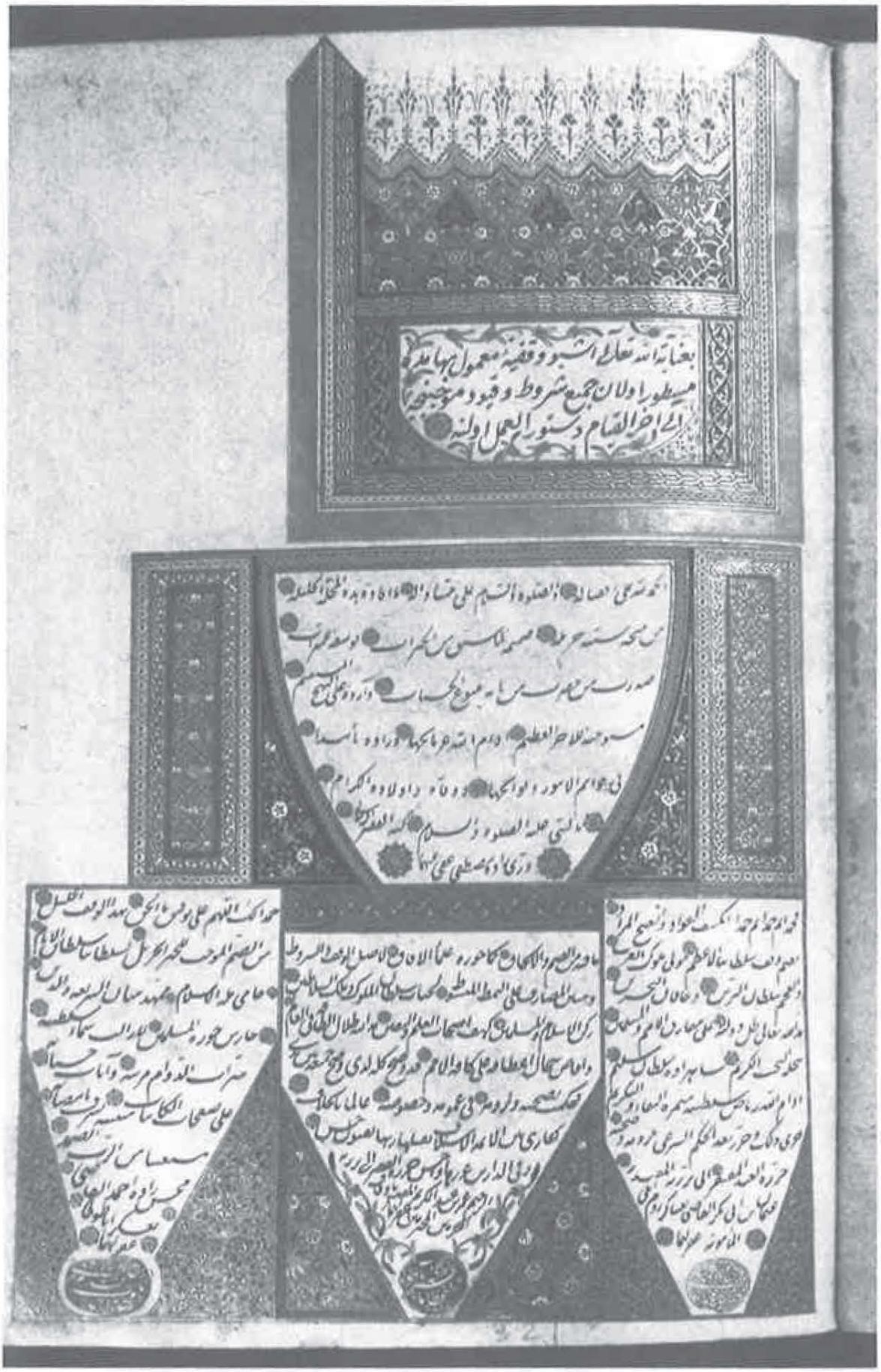
Res. 29 — Yemen Fatihi Paşa'nın K. 81 numaralı vakfiyesinden bir zahriye.

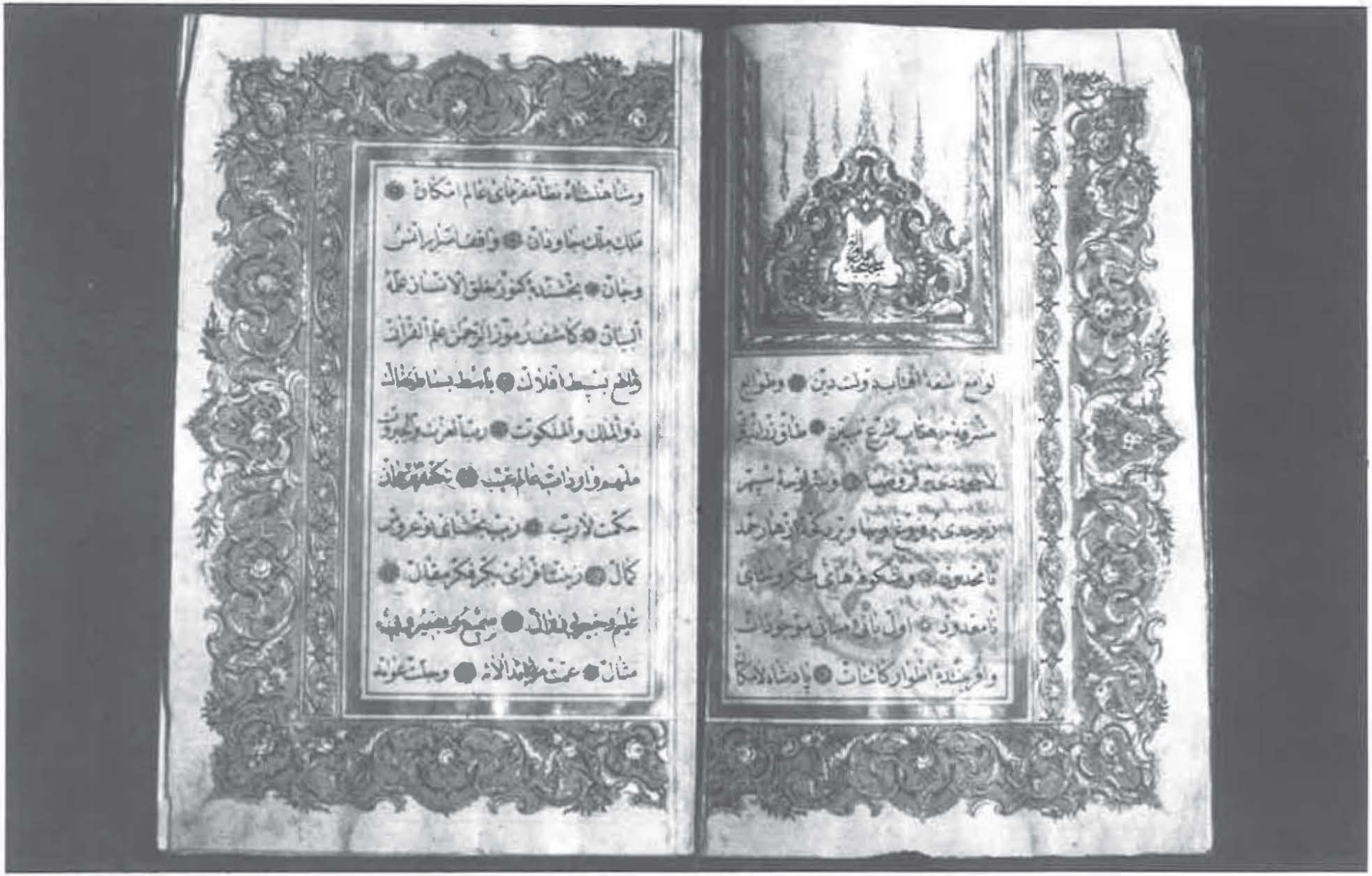
Res. 30 — Nakşıdil Valde Sultan'ın K. 165 numaralı 25 Cemaziyelahir 1227 (1812 M.) tarihli vakfiyesi tasdik sahifesi.

Res. 31 — Sultan III. Mustafa'nın Laleli Camii'ne ait K. 187 numaralı vakfiyesi.

Res. 32 — Sultan III. Mustafa'nın Laleli Camii'ne ait K. 187 numaralı vakfiyesi Anadolu ve Rumeli Kazaskerlerinin tasdik sahifesi.

Res. 33 — Sultan III. Mustafa'nın kızı Hatice Sultan'ın K. 55 numaralı 1811 tarihli vakfiyesi zahriye sahifesi.

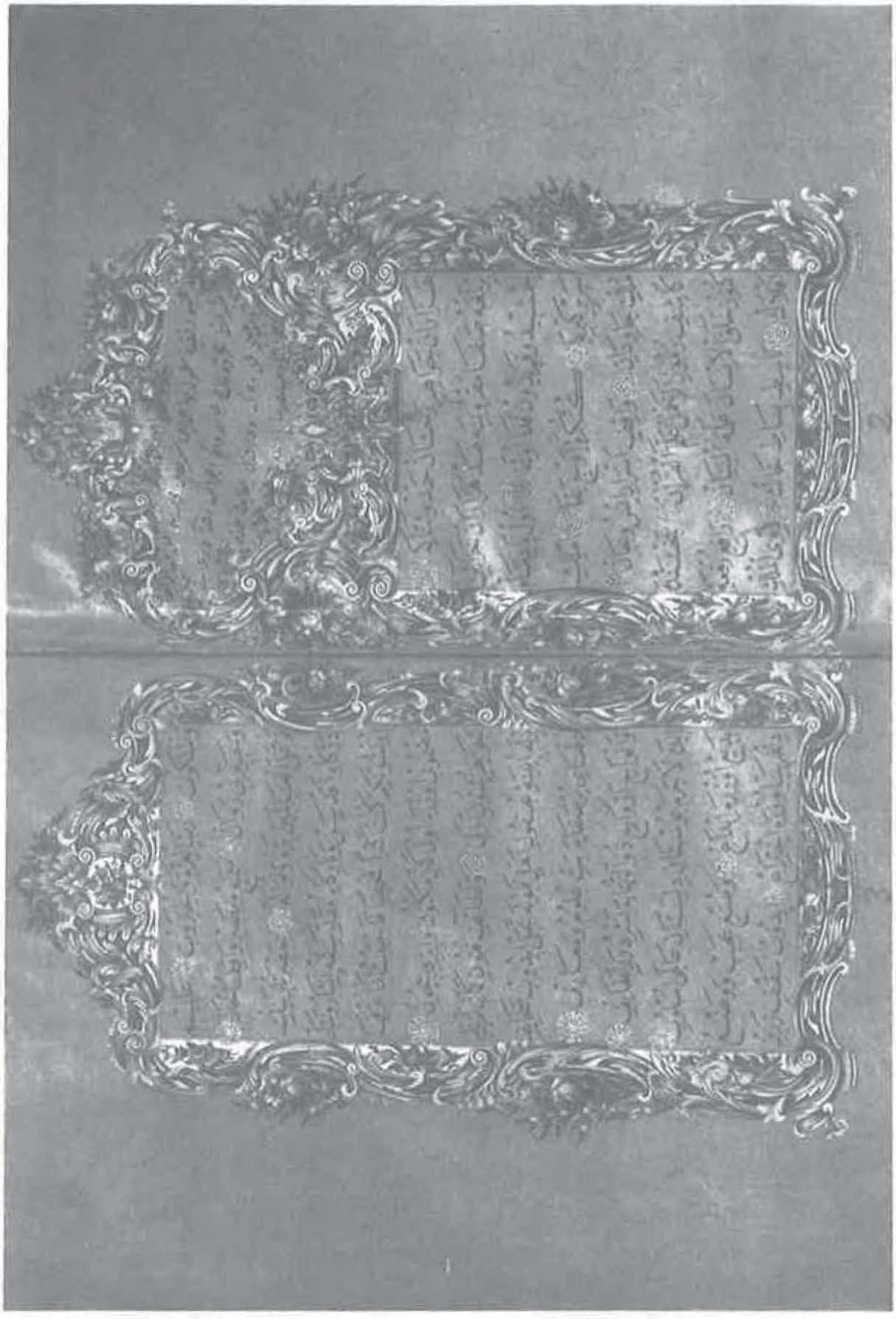
Res. 34 — Sultan III. Mustafa'nın kızı Hatice Sultan'ın K. 55 numaralı 1811 tarihli vakfiyesi tasdik sahifesi Türk-Barok tezyinatı.

Res. 35 — Sultan III. Selim'in K. 168 numaralı 1216 H. tarihli vakfiyesi zahriye sahifesi.

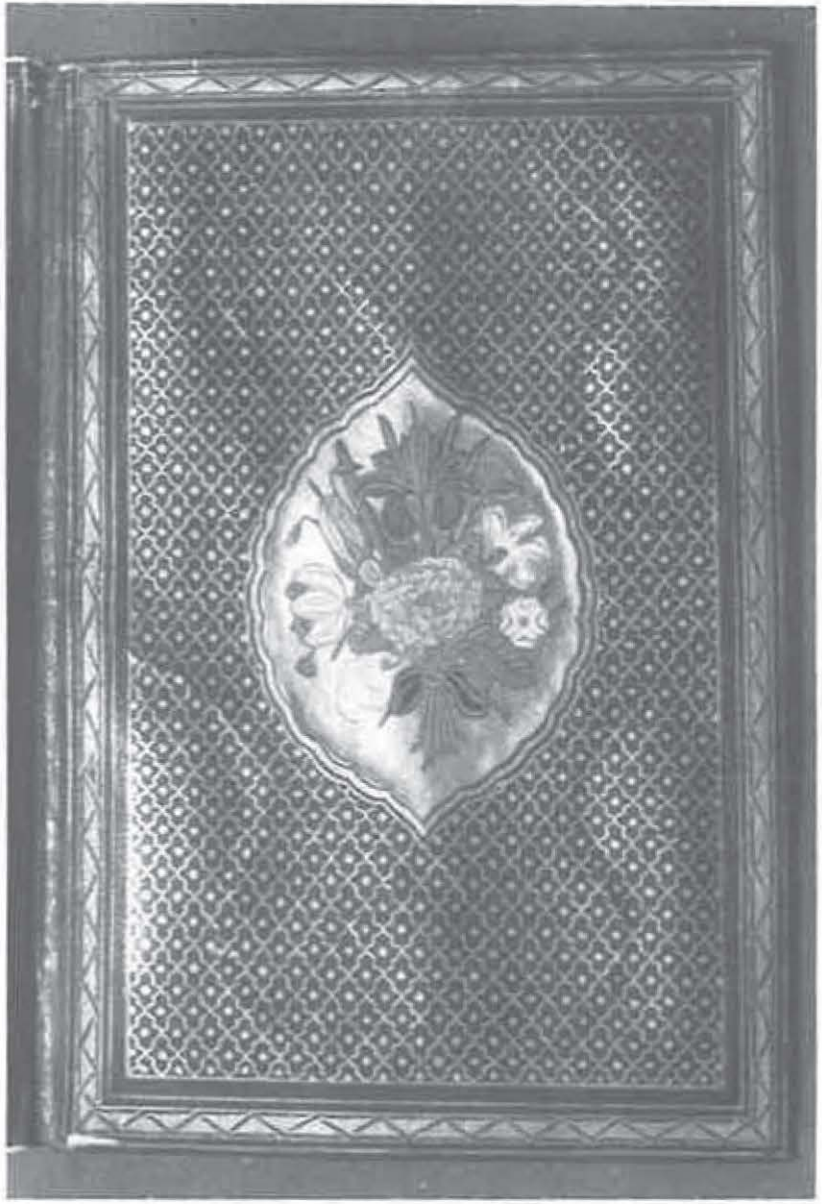
Res. 36 — Sultan I. Mahmud'un K. 47 numaralı vakfiyesinin 33a varağı zahriye tezyinatı.

Res. 37 — Sultan II. Mahmud'un K. 189 numaralı 4. vakfiyesi 2b-3a varağı.

Res. 38 — Sultan III. Mustafa'nın kızı Şah Sultan'ın K. 132 numaralı 1801 tarihli vakfiyesinde bir buket.

Res. 39 — Sultan III. Mustafa'nın kızı Şah Sultan'ın K. 132 numaralı 1801 tarihli vakfiyesinin cild iç kapağı.

Res. 40 — Bezm-i Alem Valde Sultan'ın 1840 tarihli vakfiyelerinden birinin zahriye sayfası (sağ sayfa).

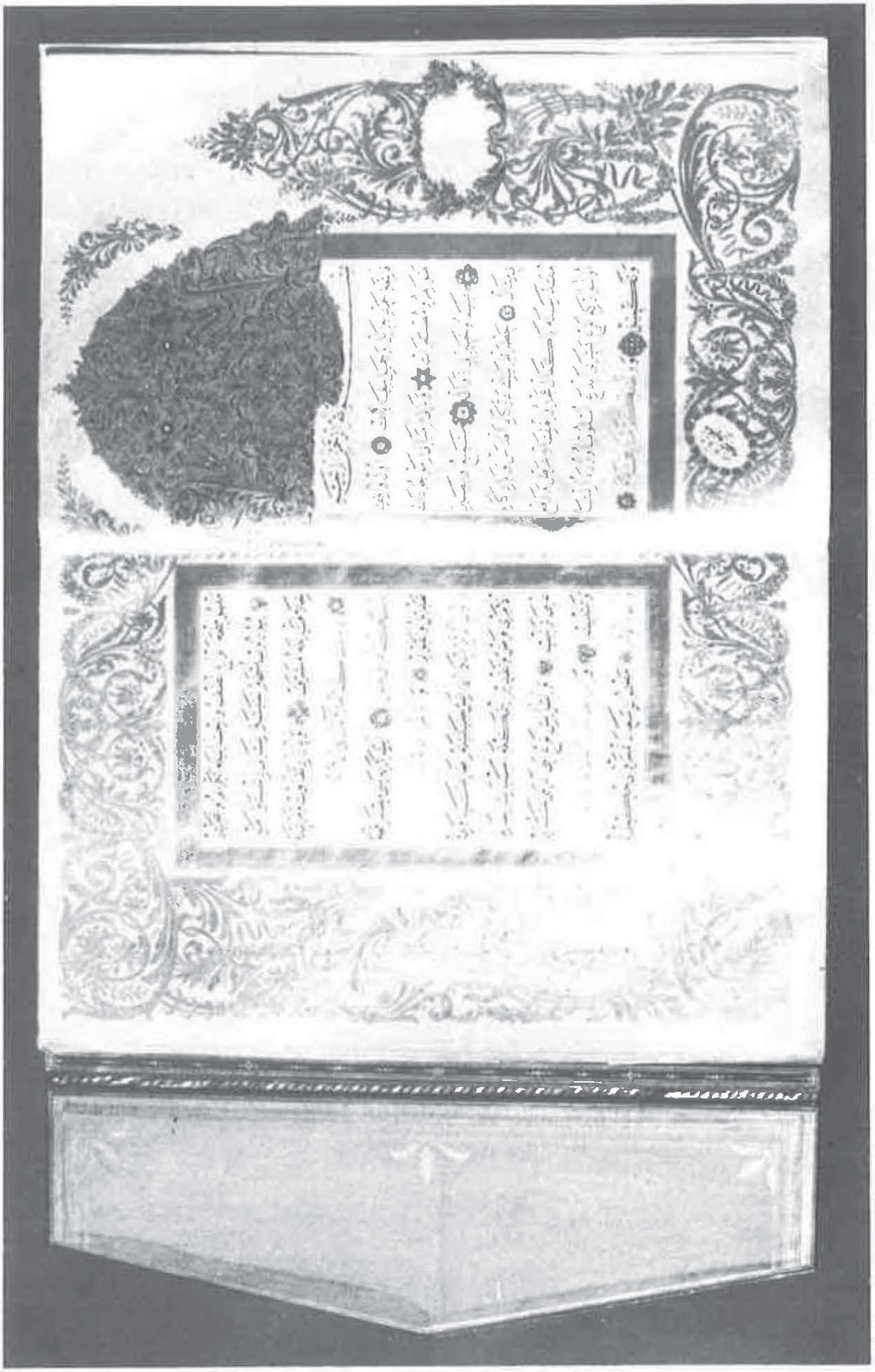
Res. 41 — Bezm-i Alem Valde Sultan'ın 1840 tarihli vakfiyelerinden birinin zahriye sayfası (sol sayfa).

Res. 42 — Bezm-i Alem Valde Sultan'ın 1840 tarihli K. 32 numaralı vakfiyesindeki zeyl vakfiyelerin-

Res. 43 — Sultan II. Abdülhamid'in 1888 tarihli K. 181 numaralı vakfiyesi cildi.

Res. 44 — Sultan II. Abdülhamid'in 1888 tarihli K. 181 numaralı vakfiyesi zahriye sahifesi.

جرى ذلك وحرر كذلك في اليوم الثاني عشر
من صفر الخير لسنة ست وثلثمائة والف
من هجرة من له العز والسعادة والشرف
شهود الحال
كاتب حضرت شهريارى سعادتلو
نورى بك افندى حضرتلرى
ابن يوسف
كاتب حضرت شهريارى سعادتلو
محمد كامل بك
ابن نعمان
كاتب حضرت شهريارى عزتلو
فائق بك ابن محمود
كاتب حضرت شهريارى عزتلو
حقى بك ابن حميد
كاتب حضرت شهريارى عزتلو
توفيق بك ابن احمد
كاتب حضرت شهريارى عزتلو
يوسف بك ابن كاه

Res. 45 — II. Abdülhamid vakfiyesinin şahitler bölümü.